

Likovi u Pričama iz davnine Ivane Brlić-Mažuranić

Pavičić, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:425934>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-06**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE**

IVANA PAVIČIĆ

DIPLOMSKI RAD

LIKOVNI U PRIČAMA IZ DAVNINE

IVANE BRLIĆ-MAŽURANIĆ

Zagreb, rujan 2018.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE
(Zagreb)

PREDMET: HRVATSKA DJEČJA KNJIŽEVNOST

DIPLOMSKI RAD

Ime i prezime pristupnice: Ivana Pavičić

**TEMA DIPLOMSKOG RADA: Likovi u Pričama iz davnine Ivane Brlić-
Mažuranić**

MENTORICA: doc. dr. sc. Marina Gabelica

Zagreb, rujan 2018.

SADRŽAJ

Sažetak	1
Zusammenfassung.....	2
1. UVOD	4
2. BAJKA.....	6
2.1. Definicija i etimologija naziva bajka.....	6
2.2. Klasične bajke	7
2.3. Umjetničke bajke.....	8
2.4. Fantastične priče	9
2.5. Ključni elementi bajke.....	10
2.5.1. Vrijeme i prostor	10
2.5.2. Uvjet i kušnja	11
2.5.3. Poučnost.....	11
2.5.4. Likovi.....	11
2.5.5. Metamorfoza	13
2.5.6. Prerušavanje.....	13
2.5.7. Blago	13
2.5.8. Dom, obitelj, ognjište.....	14
2.5.9. Nasilje	14
2.5.10. Etička vrijednost bajke.....	15
2.6. Nesporazumi oko bajke	15
3. Život i stvaralaštvo Ivane Brlić-Mažuranić.....	17
4. Priče iz davnine	21
5. Likovi u Pričama iz davnine	24
5.1. Šuma Striborova	25
5.2. Kako je Potjeh tražio istinu	33
5.3. Regoč.....	38
5.4. Ribar Palunko i njegova žena	43
5.5. Bratac Jaglenac i sestra Rutvica	48
5.6. Lutonjica Toporko i devet župančića	51
5.7. Sunce djever i Neva Nevičica.....	54
5.8. Jagor	57
6. ZAKLJUČAK	60
7. LITERATURA.....	61

Sažetak

Tema ovog diplomskog rada je karakterizacija likova u *Pričama iz davnine* spisateljice Ivane Brlić-Mažuranić. Ivana Brlić-Mažuranić je jedna od najboljih i najpoznatijih hrvatskih spisateljica te je zbog toga zaslužila u hrvatskoj dječjoj književnosti titulu „kraljica hrvatske bajke“. Njezino najpoznatije i najznačajnije djelo su *Priče iz davnine* koje pripadaju među najbolja hrvatska književna djela. U svoje bajke Ivana je unijela motive iz slavenske mitologije, hrvatskog folklora i kršćanskog svjetonazora te je klasičnu strukturu bajke obogatila mnogim pojedinostima, opisima i pripovijedanjima. Prema žanrovskom određenju *Priče iz davnine* pripadaju umjetničkoj bajci jer su to sve priče u kojima se međusobno isprepliću stvarni i nestvarni događaji te stalna borba između dobra i zla. Ivanine priče su nastale kao plod njezine mašte zasnovan na motivima narodne (pučke) predaje. Likovi u djelu su nositelji određenih osobina i izvršitelji zadaće koju im je namijenila autorica. Mogu se razlikovati likovi iz svijeta stvarnosti i iz svijeta mašte (fantastična bića). Između svijeta realnosti i nerealnosti može se postaviti svijet životinja. Isto tako u djelu je naglašena i podjela likova po etičkom kriteriju gdje se na jednoj strani nalaze dobri (pozitivni) likovi, a na drugoj zli (negativni) likovi, ali se ipak ne može govoriti o posvemašnjoj dominaciji crno-bijele karakterizacije. Etičke ideje su glavni pokretači radnje u kojima su pozitivni likovi nositelji autoričinih ideja o etičkoj nadmoći dobrote, pravde, nevinosti i istine. U svojim djelima autorica promiče etiku srca i etiku humanosti te očuvanje kršćanskih i općeljudskih vrijednosti poput ljubavi prema domu, obitelji, požrtvovnosti, skromnosti i poniznosti. Prethodno navedene etičke ideje su glavni pokretači radnje u djelu *Priče iz davnine*.

Ključni pojmovi: bajka, umjetnička bajka, Ivana Brlić-Mažuranić, *Priče iz davnine*, likovi u bajkama, karakterizacija likova

Zusammenfassung

Das Thema dieserer Diplomarbeit ist die Charakterisierung der Charakter – Eigenschaften der Handelnden in der Sammelband *Aus Urväterzeiten* von der Schriftstellerin Ivana Brlić-Mažuranić. Ivana Brlić-Mažuranić ist eine der besten und berühmtesten kroatischen Schriftstellerinnen und verdient daher den Titel "Königin des kroatischen Geschichten" in der kroatischen Kinderliteratur. Ihr bekanntestes und bedeutendstes Handlungswerk sind *Aus Urväterzeiten*, die zu den besten kroatischen literarischen Werken zählen. In ihrer Geschichten führte Ivana Motive aus der slawischen Mythologie, der kroatischen Folklore und der christlichen Weltanschauung ein, und das klassische Märchen hat Ivana mit vielen Details, Beschreibungen und Erzählungen bereichert. Nach dem Genre die Sammelband *Aus Urväterzeit* gehört zu Kunstmärchen, weil sie alle Geschichten sind, die reale und fantastische Ereignisse und den ständigen Kampf zwischen Gut und Böse miteinander verbinden. Ivanas Geschichten wurden als Frucht ihrer Vorstellungskraft entstanden, basierend auf Motiven der Volkstradition. Die Figuren in der Handlung sind Träger bestimmter Eigenschaften und Ausführender der Aufgabe, die ihnen vom Autor zugewiesen wurde. Verschiedene Handlungsfiguren aus der Welt der Realität und aus der Imaginationswelt (Fantasy-Wesen) können unterschieden werden. Die Welt der Tiere kann man zwischen der Welt der Realitäten und der Imaginationswelt (fantastische Welt) betrachten. Auch in dem Handlungswerk wird die Einteilung der Handlungsfiguren nach dem ethischen Kriterium betont, wo auf der einen Seite gute (positive) Charakteren und auf anderen böse (negative) Charakteren stehen, aber man kann noch nicht von der totalen Dominanz der Schwarz-Weiß-Techniken sprechen. Ethische Ideen sind die Haupttriebkräfte, in denen die positiven Handlungsfiguren die Ideen der Schriftstellerinnen der ethischen Überlegenheit von Güte, Gerechtigkeit, Unschuld und Wahrheit tragen. In ihren Handlungswerken fördert Ivana die Ethik des Herzens und die Ethik der Menschheit und die Bewahrung christlicher und universeller Werte wie die Liebe zu Heimat, Familie, Opferwilligkeit, Genügsamkeit und Demut. Die oben genannten ethischen Ideen sind die Hauptantriebskräfte in der Sammelband *Aus Urväterzeit*.

Schlüsselwort: Märchen, Kunstmärchen, Ivana Brlić – Mažuranić, Sammelband *Aus Urväterzeit*, Handlungsfiguren in der Märchen, Charakterisierung der Charakter – Eigenschaften der Handelnden

1. UVOD

Bajka je posebna književna vrsta koja u sebi objedinjuje priče koje u sebi sadrže čudesne odnosno nadnaravne elemente. U određenju bajke pojam čudesno, čarobno ili nadnaravno govori o njezinoj posebnosti i ljepoti među pričama, te je mnogi nazivaju kraljicom priče (Pintarić, 2008: 7). Prema tome je bajka svaka priča, narodna ili umjetnička, u kojoj je slika svijeta izgrađena na iracionalnim, nadnaravnim elementima, priča u kojoj je sve moguće. Bajka je vjerojatno negdje između istine i mašte, kao što je zapisao Puškin: *Bajka laž i jest i nije – Pouka se u njoj krije*. (Puškin, 1988: 85). To znači da ova književna vrsta obuhvaća i jednostavne čudesne priče primitivnog čovjeka u kojima „glavni junak iznenada ostavi svakidašnju okolinu i krene u kraljevstvo čuda“, gdje „sretno prebrodi najveće poteškoće i vraća se kao pobjednik u svakidašnji svijet“, ali isto tako i suvremenu fantastičnu priču koja „ne želi oponašati čudesnu sliku svijeta kakvu je ostvario čovjek na današnjem stupnju razvoja, nego ponirući u suvremeni svijet izgrađuje svoju čudesnu sliku o njemu, sliku koja se javlja kada se skinu okovi osjetila i praktičnog uma“ (Težak i Težak, 1997: 7). Gotovo nema bajke iz koje ne proviruje čežnja za pobjedom dobra, istine, pravde, a za narodnu bajku to je i jedna od neizbježnih osobina (ibid.).

U bajkama su likovi glavni nositelji određenih osobina i izvršitelji radnji. U bajkama su likovi najčešće odrasli. Prema socijalnom statusu likovi su bogati (kraljevi i kraljice, bogati trgovci) i siromašni (ribari, siromašan trgovac, drvosječa, skitnica), a prema svijetu iz kojeg dolaze likovi su zbiljski (kraljevi, krojači, njihova djeca) i nadnaravni (vještice, vile, divovi, patuljci). Ulogu lika mogu preuzeti i prirodne pojave (vjetar, povjetarac), svemirska tijela (Sunce, Mjesec), apstraktne imenice (smrt, duša) i različiti antropomorfizirani predmeti (tepih, čavao, plamen), životinje i ptice (zec, golub, grlica) i različito drveće i bilje (hrast, cvijeće).

Svi oni mogu biti dobri i zli (Pintarić, 2008:22). Likovi su u bajkama okarakterizirani crno–bijelom tehnikom, lišeni plastičnosti i individualnih crta te su psihički procesi zamijenjeni plošnim vanjskim djelovanjem (Hranjec, 2006:23). Vladimir Propp smatra da je svaki lik u bajci nositelj funkcije, stoga nije važno *tko* nego *što* netko radi (Hranjec, 2006:23).

Jedna od najpoznatijih spisateljica dječjih bajki na hrvatskom području je Ivana Brlić–Mažuranić. Njezina djela su prevedena na desetak jezika tijekom dvadesetih i tridesetih godina te joj bajke pribavljaju u Europi zvučan naziv hrvatskog Andersena, kandidaturu za Nobelovu nagradu za književnost u dva navrata, počasno dopisno članstvo JAZU i sigurno mjesto u povijesnim pregledima nacionalne književnosti (Zima, 2001:9). Njezina najpoznatija zbirka bajki su *Priče iz davnine* kojima postiže ne samo nacionalni nego i zavidan međunarodni uspjeh (Zima, 2001:9). Za razliku od narodne priče, u *Pričama iz davnine* ostvarenje etičkih ideala glavnih junaka nije ovisno o njihovu junaštvu i lukavosti. Čak kada fizička snaga i umna sposobnost stupe u pomoć protagonistu etičke borbe, oni ne biju posljednju, odlučnu bitku. Primjeri Oleha bana i kneževica Relje uvjerljivo to pokazuju. Ideja, duh, srce je konačni pobjednik (Težak i Težak, 1997:121).

Cilj ovog diplomskog rada je analizirati likove u *Pričama iz davnine* Ivane Brlić–Mažuranić koji dolaze iz svijeta mašte i iz svijeta stvarnosti. Na temelju literature, koja će biti navedena na kraju ovog rada, pokušat će se interpretirati likovi u svakoj Ivanininoj bajci (*Kako je Potjeh tražio istinu, Ribar Palunko i njegova žena, Regoč, Šuma Striborova, Bratac Jaglenac i sestra Rutvica, Lutonjica Toporko i devet župančića, Sunce djever i Neva Nevičica, Jagor*). Analizom će se utvrditi da su likovi u *Pričama iz davnine* raznoliki te da likovi nisu strogo definirani crno–bijelom tehnikom jer u bajkama dolazi do preobrazbe negativnih likova u pozitivne koja je izvršena u obliku bajkovitog pročišćenja (dolazi do katarze likova). Glavni okidači koji dovode do preobrazbe likova i njihove katarze su upravo fantastični pseudo–mitološki likovi pod čijim utjecajem djeluju ne-fantastični.

2. BAJKA

2.1. Definicija i etimologija naziva *bajka*

Oblik književnosti omiljen djeci jest bajka. Općejezična definicija bajke kaže da je to kratka poetska priča fantastična sadržaja o nevjerojatnim doživljajima realnih bića i susretima s nerealnim bićima (Anić, 2009:51). Bajka prikazuje jedinstvo stvarnog i nestvarnog, mogućih i izmišljenih likova i prostora na način da je nemoguće pronaći granicu između zbilje i mašte. Na taj se način čudesno u bajci prima kao nešto samorazumljivo i normalno, bez čuđenja (Bošković-Stulli, 2012:283).

Bajka je jednostavna prozna vrsta prepoznatljiva po čudesnim pretvaranjima, jedinstvenom zbiljskom i nadnaravnom svijetu, ponavljanju radnje, prepoznatljivim likovima, sukoba dobra i zla, nagradi i kazni, postavljanju uvjeta i kušnji, odgađanju nagrade te čarobnim predmetima i čudesnim pretvaranjima (Pintarić, 2008:7).

Riječ *bajka* (od arhaičnog glagola *bajati*, *vračati*, *čarati*, ali izvorno i *pripovijedati*) ima dva značenja. U književnoj teoriji bajka imenuje književna djela u kojima se bez začudnosti susreću zbiljski i nadnaravni svijet. U razgovornom smislu bajka ima podcjenjivačko i omaložavajuće značenje, jer se upotrebljava umjesto riječi izmišljotina, budalaština ili prazna priča. Ovom drugom značenju pridonosi i riječ *gatika* s kojom se često zamjenjuje riječ *bajka*. Kako imenica *gatika* ima neku vezu s gatanjem, nabacivanjem ili odbacivanjem nečega na nekoga, najčešće bolesti, tako se taj negativni prizvuk prenosi i na bajku (Pintarić, 2008:7).

Svaki autor ima svoju definiciju bajke te je u literaturi moguće naći brojne definicije bajke.

Crnković ističe čudesnost kao bitnu odrednicu bajke. Ustvrdio je da se prijelazu iz jednoga u drugi svijet, iz stvarnoga u nadnaravni, nitko ne čudi. To znači da čudesno u bajci živi kao da je stvarno i daje joj osnovno obilježje. Crnković smatra da je priča nadređen pojam ostalim jednostavnim proznim oblicima: bajci, legendi, fantastičnoj priči, mitu (Crnković, u Pintarić 2008:8)

Solar navodi da je bajka osobita književna vrsta u kojoj se čudesno i nadnaravno isprepliću sa zbiljskim na takav način da između čudesnog i zbiljskog, prirodnog i

natprirodnog, mogućeg i nemogućeg i nema pravih suprotnosti. Neki se motivi bajke, npr., čudesnost, ponavljanje, nadnaravnost, mogu naći i u drugim književnim vrstama: pričama, legendama, mitovima, romanima. Zato se bajka, a i ostali jednostavni književni oblici, mogu shvatiti kao pretknjiževna ili granična književna vrsta (Solar, u Pintarić 2008:8).

Zalar smatra kako bajke, iako različite po tematici, motivima, tendenciji i osnovnom raspoloženju, imaju neke zajedničke crte. Uz zbiljske likove ljudi i životinja javljaju se često i natprirodna bića dobra i zla: vile, vještice, zmajevi, vukodlaci, vampiri, divovi i patuljci. Susreću se i metamorfoze ili preobrazbe: zmije se pretvaraju u djevojke i obrnuto, žabe u kraljeviće, čarobnjaci u miševе i lavove, riječi u žabe ili dukate itd; nema drugih opisa ni oznaka mjesta i vremena, likovi su jednodimenzionalni, stil je pričanja jednostavan (Zalar, u Pintarić 2008:8).

Težak natkriljuje sve definicije i piše da se neće pogriješiti uzme li se termin bajka za sve priče u kojima se slika svijeta izgrađuje na nestvarnim, nadnaravnim elementima i u kojima je, kao u animiranom filmu, sve moguće. Ne moraju se u bajci, navodi dalje Težak steći svi elementi bajke pučkog, grimovskog tipa (Težak, u Pintarić 2008:9).

Iz svih tih shvaćanja pojma bajke može se zaključiti da se sva književna djela u kojima se događa nešto neobjašnjivo mogu nazvati bajkom. No, promotri li se ustroj književne zbilje od Perraulta do danas, uočit će se raslojavanje na klasičnu i modernu bajku. Dalje se, pak, na temelju Carrollove *Alice u Zemlji čudesa* (1864.) može govoriti o fantastičnoj priči. Kao glavne likove Carroll uvodi djecu koja se vole igrati i putovati u zamišljene svjetove (Pintarić, 2008:9).

2.2. Klasične bajke

Riječ klasičan odnosi se na antički svijet, a u prenesenom značenju znači priznat kao uzoran, prvorazredan, izvrstan (Klaić, 1990:694). Pojam klasična književnost u užem smislu označava književnost starih Grka i Rimljana, a inače uzornu književnost uopće. Termin klasične bajke rabi se u smislu uzorne bajke, pri čemu se misli na

bajke koje su utemeljile umjetničku ili autorsku bajku u svjetskoj književnosti, a koju su od 1696. do 1888. Godine pisali Charles Perrault, Jeanne-Marie LePrince De Beaumont, Jacob i Wilhelm Grimm, Aleksandar Sergejevič Puškin, Hans Christian Andersen, Božena Nemcova, Aleksandar Nikolajevič Afanasjev i Oscar Wilde. Osim prema vremenu nastanka klasična se bajka prepoznaje prema jedinstvu stvarnoga i zamišljenoga svijeta, stereotipnoj kompoziciji, sukobu dobra i zla i pobjedi dobra, uvjetu i kušnji, odgođenoj nagradi, ponavljanju radnje ili dijaloga, po dvorcima i kolibicama, likovima kraljeva i kraljica, drvosječa i postolara, nadnaravnim pomagačima iz svijeta vila, čarobnica, divova, zmajeva, neobjašnjivim događajima, čarobnim predmetima i riječima (Pintarić, 2008:9).

Termin klasične bajke rabiće se i za djela u hrvatskoj književnosti koja su od 1863. Do 1922. Godine pisali August Šenoa, Vladimir Nazor, Ivana Brlić-Mažuranić i Josip Cvrtila (Pintarić, 2008:9).

2.3. Umjetničke bajke

Razgradnju klasične bajke već je započeo Hans Christian Andersen. Andersen bajku počinje in medias res, pejzažnim opisima, dijalogom, promjenom pripovjedača, gledišta ili ironiziranjem klasičnog početka npr., „Bila jednom jedna patka...“ , „Bio jedno pravi pravcati student...“ (*Patuljak kod trgovca*). Dok su opisi u klasičnoj bajci vrlo sažeti, moderna bajka obogaćuje pripovjedačku tehniku. Opisi su likova, mjesta i vremena sadržajni i bogatiji, sve su češći funkcionalni pejzažni opisi i stilske figure, a postupci su likova motiviraniji (Pintarić, 2008:10).

Uloga lika u modernim bajkama može imati sve i svašta, od odbačenog komadića razbijene boce do igračaka, figurica i likova izrezanih papira. Moderne se bajke prepoznaju i po izostavljanju nagrade ili kazne. Konačna ili zaslužena nagrada zna zaobići one koji su je zaslužili ili stići prekasno (nakon moralne pravde lik umire) (Pintarić, 2008:10).

Andersenovu razgradnju klasične bajke u punini nastavlja Oscar Wilde koji je bajku postavio na visoku estetsku i jezično-stilsku razinu što je najbolje vidljivo u pripovijedačkom postupku, izboru tema i motiva, oživljavanjima i antropomorfizacijama, ustroju likova, specifičnom prepletanju čudesnoga i

stvarnoga, utemeljenju na novozavjetnu istinu, pa se može smatrati da je on, zapravo, ustanovio modernu bajku. Daljnju razgradnju bajke nastavljaju braća Karel i Josef Čapek, kojima nije do isticanja nagrade ili kazne prema zasluži, nego do prikazivanja suvremene zbilje, često tragične za običnog čovjeka. Više nego itko prije njih, braća Čapek traže nonsensno-smiješne situacije u koje zapada običan čovjek na temelju važećih zakona i propisa (Pintarić, 2008:10).

U hrvatskoj književnosti moderne su bajke začeli Vladimir Nazor (bliskost s Wildeovim bajkama) i Josip Cvrtila (bliskost s Andersenovim bajkama). Djelomice ih nastavlja Jagoda Truhelka (bliskost s Čapekovim bajkama), a pun procvat doživljavaju u djelima Sunčane Škrinjarić, Nade Iveljić, Višnje Stahuljak te Zvezdane Odošić, Ante Gardaša, Snježane Grković-Janović, Želimira Hercigonje, Jadranke Klepac ili Vjekoslave Huljić (Pintarić, 2008:10).

2.4. Fantastične priče

Dok se u klasičnoj bajci ne sumnja u postojanje čudesnoga i nadnaravnoga, u modernoj je bajci ta sumnja već istaknuta. Ako se, pak, stvarni svijet od nadnaravnog odvoji, npr., snom, propadanjem u neki otvor, otvaranjem nevidljivih vrata, može se govoriti o novom žanru – fantastičnim pričama. Osim navedenog u fantastičnim pričama su glavni likovi djeca koja se vole igrati i maštati. Fantastične priče tematiziraju suvremenost, mogu se javiti nestvarni likovi (vile, patuljci, čarobnjaci, vještice, divovi, zmajevi), ali u novoj ulozi i smanjenih čarobnjačkih sposobnosti (Pintarić, 2008:11).

Utemeljitelj fantastične priče smatra se Lewis Carroll s djelima *Alica u Zemlji Čudesna* (1865.) i *Alica s onu stranu ogledala* (1872.), u kojima je postavio model fantastične priče: povezanost sa suvremenošću, glavni su likovi djeca, pojava nestvarnih likova, nevjerojatne situacije, povratak u stvarnost (Pintarić, 2010:11).

U hrvatskoj književnosti u drugoj polovini 20. stoljeća pišu se dijela koja se mogu nazvati i modernim bajkama i fantastičnim pričama što je razvidno u djelima Sunčane Škrinjarić, Nade Iveljić, Višnje Stahuljak, Dubravke Ugrešić, Dunje Kalilić, Anice Gjerek i Maje Gjerek Iovreković, Stanislava Femenić, Ljerke Car-

Matutinović, Željke Horvat-Vukelja, Tihomira Horvat, Vjekoslave Huljić, Jadranke Klepac, Zvezdane Odobašić, Lidije Bajuk Pecotić itd. (Pintarić, 2008:11).

Fantastične priče su učinile najveći pomak od klasične bajke i približile se Carrolllovoj *Alici u Zemlji čudesa*. Fantastične priče tematiziraju igru, djetinjstvo i odrastanje, prevladavaju suvremeni motivi, napušta se stereotipna kompozicija, uočava se prijelaz iz stvarnoga u nestvarni svijet, sumnja se u postojanje nestvarnoga svijeta, glavni likovi su djeca koja se vole igrati i maštati, nestvarni likovi se često nalaze u ulozi tajanstvenog prijatelja (Pintarić, 2008:12).

2.5. Ključni elementi bajke

2.5.1. Vrijeme i prostor

Bajka se događa u neodređeno vrijeme često prikazano kao vrijeme kada je čarobnjaštvo bilo naravna stvar. Radnja se odigrava na udaljenim i skrivenim mjestima iza sedam dola i iza sedam gora, na kraju svijeta u tridesetom carstvu ili u nekom nepoznatom carstvu. Radnja se događa i na oblacima, pod zemljom i na morskom dnu, gdje se najčešće nalaze tajanstveni dvorci. Osim kraljeva i kraljica u dvorcima najčešće žive čarobnjaci i opasni zmajevi (Pintarić, 2008:20).

Bajkovita se radnja najčešće događa u začaranoj šumi. Ondje je smještena patuljačka kuća u kojoj utočište nalazi Snjeguljica, vještčina kućica od kolača koja privuče ogladnjeloga Ivicu i Maricu, kućica Crvenkapičine bake, na rubu šume lisica iščekuje trojicu kraljevića koji su krenuli u potragu za zlatnom pticom (Braća Grimm, Zlatna ptica), drvosječini sinovi u šumi susreću čovječuljka koji kuša njihovu dobrotu (Braća Grimm, Zlatna guska), u samoći među brdima staričinu kućicu okružuje gusta šuma (Braća Grimm, Guščarica na studencu), trošna kolibica trojice patuljaka također je skrivena u šumi (Braća Grimm, Tri šumska patuljka), a i neki se kraljevski dvorci nalaze u neposrednoj šumskoj blizini (Braća Grimm, Ukleti kraljević i Čelik-Henrik) (Pintarić, 2008:20).

2.5.2. Uvjet i kušnja

Odlaskom od kuće počinje se rješavati sukob dobra i zla. U početku zlo je nadmoćnije, no kako se radnja bliži kraju, dobro jača i na kraju pobjeđuje. Nositelji su dobra najslabiji i najbesspomoćniji: djeca, najmlađi sinovi i kćeri kraljevskoga ili siromašnoga roda. Da bi se nadjačalo i pobijedilo zlo, dobri moraju trpjeti kušnju i zaslužiti konačnu nagradu. Nositelji dobra na tom se putu sučeljavaju sa strašnim zmajevima, nemanima, vješticama, divovima, čarobnjacima, začaranim šumama, a ponekad moraju podnositi bol. U bajkama se dobrota nudi i dobrima i zlima (Pintarić, 2008:20).

2.5.3. Poučnost

Bajke promiču ljubav, poštenje, jednostavnost, umjerenost, mudrost, razboritost, poniznost, vjeru, a osuđuju oholost, mržnju, bijes, pakost, samoljublje. U bajkama je izražena vjera u dobro, no dobro se ne nudi bez muke. To su najviše osjetili najmlađi sinovi i kćeri koji su, iako su najslabiji, čista srca i u stanju oduprijeti se zlu. Bajke svjedoče da se i najveće zlo može slomiti na dobru, makar je to dobro maleno poput najmanjega graškova zrna (Andersen, *Petero iz graškove mahune*), poput najmanjeg pšeničnog zrna, dlačice i slamčice (Brlić-Mažuranić, *Jagor*) ili najmanje maslačkove sjemenke (Cvrtila, *Priča o maslačkovoj sjemenci*) (Pintarić, 2008:21).

2.5.4. Likovi

U bajkama su likovi najčešće odrasli. Prema socijalnom stanju likovi su bogati (kraljevi i kraljice, bogati trgovci) i siromašni (ribari, siromašan trgovac, drvosječa, skitnica), a prema svijetu iz kojeg dolaze likovi su zbiljski (kraljevi, krojači, njihova djeca) i nadnaravni (vještice, vile, divovi, patuljci). Ulogu lika mogu preuzeti i prirodne pojave (vjetar, povjetarac), svemirska tijela (Sunce, Mjesec), apstraktne imenice (smrt, duša) i različiti antropomorfizirani predmeti (tepih, čavao, plamen), životinje i ptice (zec, golub, grlica) i različito drveće i bilje (hrast, cvijeće) (Pintarić, 2008:22).

U bajkama postoji podjela likova na dobre i zle, nadnaravni likovi i likovi pomagači. Često je dobrota već izgledom iskazana, ali ne mora uvijek biti tako. I zlom je liku darovana fizička ljepota, ali zao lik je pakostan i tašt. Npr., maćeha je u Grimmovoj Snjeguljici lijepa, ali je toliko ohola i pakosna na pastorkinu ljepotu, da će je ta pakost u smrt odvesti (Pintarić, 2008:22).

Likovi u klasičnim bajkama su stalni ili zadani, što znači da do kraja ne mijenjaju svoje osobine. U klasičnim bajkama najznamenitiji nadnaravni likovi jesu vile i vilenjaci, vještice, patuljci, čovječuljci, divovi i zmajevi. Nalaze se u bajkama od Perraulta do Čapeka, ali s različitim mogućnostima. Najveću su moć imali u klasičnim bajkama, no njihova je moć oslabjela u Wildeovim bajkama, a posebice u bajkama braće Čapek gdje su primorani mijenjati okolinu ili zanimanje (Pintarić, 2008:23).

Vile su gospodarice magije i imaju ulogu pomagača, a često kušaju nečiju dobrotu. Osim dobronamjernih ima uvredljivih, osvetoljubivih i oholih vila, a neke znaju smišljati podvale i činiti pakosti (ibid.).

Vještice su nadnaravna bića najčešće prikazana kako lete na metli. U klasičnim bajkama posjeduju veliku moć pretvaranja i nanošenja zla. U odnosu na vile koje mogu biti i dobre i zle, vještice su samo zle. Njihova je glavna uloga bacanje vradžbina na one kojima žele zlo. Vještice se javljaju i u modernim bajkama, ali više nemaju moć kao nekada, a mogu biti čak i dobre (Pintarić, 2008:25).

Patuljci i čovječuljci su duhovi zemlje i tla te posjeduju čarobnu moć. Patuljci su niska rasta, trbušasti, povećane glave, izbuljenih očiju, nose šiljaste kape i čizme, u jednoj ruci alat, a u drugoj svjetiljku. Veseljaci su i često pjevaju (ibid.).

Zmajevi su simboli zla, čuvari skrivenog blaga, snažni bajkoviti protivnici koje treba svladati da bi se došlo do blaga ili spasilo živote lijepim djevojkama. Često stanuju u dvorcu na nepristupačnu mjestu i nisu nepobjedivi (ibid.).

Divovi su dobrodušni (Mraz, Snježnik), zabrinuti za očuvanje prirode (Neumijka) ili im je sve svejedno (Regoč) (Pintarić, 2008:26).

Dobrim likovima u nevolji pomažu mnogi pomagači iz zamišljenoga svijeta: vile i vilenjaci, prirodne pojave, biljke, životinje, stari kućanski predmeti, odjeća i obuća te neke riječi. To su sve likovi pomagači koji se javljaju u svakoj bajci. Prvenstvena uloga vila i vilenjaka jest pomaganje dobrima u nevolji savjetom, darivanjem

čarobnih predmeta i nadnaravnim moćima (pretvaranjem). Kada je zlo tako snažno da mu se ni vile i vilenjaci ne mogu oduprijeti, u pomoć pristupaju mnogi iz stvarnoga i zamišljenoga svijeta (golubovi pomažu Pepeljugi, patka prenosi Ivicu i Maricu, dječaku Jagoru pomaže kozica, kravica, preslica, čavao, tronožac, škrinja i majčina dušica). Najpoznatiji čarobni predmeti su štap, čekić, ćilim, svjetiljka, zvonce, mač itd. Ulogu pomagača imaju i čarobne riječi (Sezame, otvori se!) (Pintarić, 2008:27).

2.5.5. Metamorfoza

Pretvaranje likova bajkama daje draž, tajanstvenost i ljepotu. Pretvaranje je moć nestvarnoga svijeta i ima ulogu zadiranja u događaje stvarnoga, podjednako u ulozi dobra ili zla. Češće se u bajkama pojavljuju sile zla koje moć pretvaranja koriste da bi kažnjavale ili se osvetile. Pretvaranje može biti i kazna za zloću. Ponekad se uzrok pretvaranja ne može odrediti. Pretvaranje se najčešće već dogodilo pa se o tome u bajci samo izvještava (Pintarić, 2008:27).

2.5.6. Prerušavanje

Likovi se u bajkama mogu prerušavati ili skrivati iza odjeće kako bi se izbacili iz nevolje ili, pak, nanijeli nekome zlo. Kušnja je usko povezana s nagradom i kaznom. Dobro se u bajkama zaslužuje dobrotom, a često se dobrota neobjašnjivo odgađa da bi se lik još jednom iskušao (Pintarić, 2008:28).

Bajke svjedoče kako treba biti ustrajan u dobroti te ponekad i cijeli život u vjeri provesti. Ponekad se pred provjereno dobre likove stavlja dodatna kušnja (Pintarić, 2008:29).

2.5.7. Blago

Blago je u bajkama simbol kojemu se teži, ali je ono i izvor zla. Dobri likovi na kraju zaslužuju nagradu koja je često izražena blagom, vjenčanjem i kraljevstvom. Ali,

blago može izazvati veliku nevolju pa i smrt. Zbog toga je ono skriveno u pećini, špilji ili pod zemljom i treba uložiti napor da se do njega dođe. Taj se napor može shvatiti i kao pružanje mogućnosti da se lik predomisli i prestane za njim tragati. No, ako se to ne dogodi, oni koji su njime zaslijepljeni, često stradavaju (Pintarić, 2008: 30).

2.5.8. Dom, obitelj, ognjište

Smatra se da je prva bajka smišljena i ispričana za vrijeme zimskih večeri u siromašnoj kolibici, kada se obitelj okupila oko tople peći, a neka baka započela priču o ljepšem i boljem životu. Mnoge bajke počinju i nakon mnogih događaja kružno opet završavaju u domu (Pintarić, 2008:30).

Nakon sukoba u domu lik odlazi na put u nepoznato, prolazi mnoge kušnje i čini dobra djela te se obraćen vraća domu ne spominjući više sukob koji ga je uputio u nepoznato. Taj put kojim mladić prolazi Betelhajm smatra neophodnim putem odrastanja i sazrijevanja do samostalnosti (Bettelheim, 1989:155).

U ulozi čuvara doma javlja se u bajkama Ivane Brlić-Mažuranić djed (Kako je Potjeh tražio istinu), žena (Ribar Palunko i njegova žena), i djeca i stari kućanski predmeti (Jagor i bratac Jaglenac i sestrice Rutvica). Kako se oni ne mogu oduprijeti sami zlu, pomažu im vile, čarobnice i domaći duhovi. Najpoznatiji lik rušiteljice doma i ognjišta jest lik maćehe, one koja taj dom nije ni stvarala (Pintarić, 2008:30).

2.5.9. Nasilje

Smatra se da su bajke namijenjene djeci, ali ne sve. O tome treba li bajke s nasiljem čitati djeci, postoje oprečna mišljenja. Jedni smatraju da djeci ne treba čitati bajke s nasiljem, drugi da nasilne scene treba upotrijebiti za odgoj protiv nasilja. O tome će se nešto detaljnije pojasniti u sljedećem poglavlju „Nesporazumi oko bajke“. U modernim bajkama sve je manje takvog nasilja, a sve više ponižavanja i ismijavanja drugih (Pintarić, 2008:32).

2.5.10. Etička vrijednost bajke

Klasične su bajke, kao i moderne, utemeljene na idejama o dobroti i ljubavi prema bližnjemu, poniznosti i skromnosti, grijehu, spoznaji, kajanju i opraštanju. Bajkovita ideja dobrote temelji se na spoznaji koja govori da se drugima ne čini ono što ne želiš i sebi. U izboru svoga puta čovjek je slobodno i odgovorno biće. U klasičnim bajkama likovi su stalni i zadani, što znači da dobri biraju put dobra, a zli put zla. Tako uređen bajkoviti svijet narušava Oscar Wilde dovođenjem u kušnju zlih ili kolebljivih likova koji ipak uvide svoju pogriješku te se pokaju i obrate. Klasične bajke manje, a moderne više, vjeruju u oprostjenje grijeha, nakon spoznaje i kajanja. Među najljepšim primjerima ističu se bajke *Sebični div* i *Zvezdan* Oscara Wildea, *Kralj Albus* Vladimira Nazora i *Kako je čarobnjak sjedio u zatvoru* Karela Čapeka. Pripovijetke s biblijskim motivima u hrvatskoj je književnosti pisala početkom 20. stoljeća Jagoda Truhelka. Na kraju 20. stoljeća javljaju se mnogi pisci kršćanske orijentacije: Sanja Tomić, Božidar Prosenjak, Stjepan Lice, Vjekoslava Huljić itd (Pintarić, 2008:34).

2.6. Nesporazumi oko bajke

Bajka je još i danas sporna književna vrsta. Od vremena do vremena napadne je ponetko u javnom predavanju ili u neobaveznom razgovoru. Sporan je već i sam naziv, a još je i sumnjivija njezina odgojna uloga u oblikovanju mlade ličnosti (Težak i Težak, 1997:7).

Bajka je najprikladnija književna vrsta za djecu, a baš njima može biti štetna. Protivnici bajke dovode u pitanje sadržaje tih priča te naglašavaju negativan utjecaj zlih likova na mlade čitatelje te scene u bajkama poput vješala, tamnica i odrubljivanje glava budi u djetetu strah, anksioznost te štetno djeluje na dijete budeći u njemu sve negativne osjećaje. Tako, primjerice, Mato Božičević smatra:

Koji je sadržaj tih priča? Romantičarska borba protiv zla. Glavni nosioci tog zla obično su „pakosne maćeha“ i „opasne vještice“. One stvaraju demonske situacije i zapletaje, ali deus ex machina“ u tom zlu su uvijek „natprirodne sile“ smještene tajanstveno u nekoj običnoj stvarčici ili u odlučujućem savjetu neke dobre bake ili naročito lukava čpvjeka. Pored toga se u tim pričama, u

njihovoj fabuli, redaju carevi i carice, kraljevi i kraljice, prinčevi i princeze, ali tako da akcent ostane na njihovim apsolutističkim vladarskim moćima nad životima ljudi. Tamnice i vješala, rubljenje glava i krajnja nemilosrdnost obično su atributu te apsolutističke vlasti. Sve to redovno se pojačava nekom idealiziranom ljubavlju i nizom fantastičnih scena i radnji (Božičević, u: Težak i Težak, 1997:9).

Po tome se čini da je bajka negativna za dijete, jer budi u njemu nepotrební strah i traume, privikava ga na grozote i sadizam, potiče na mržnju prema maćehi, razbuktava u njemu monarhističke osjećaje, oblikuje u njemu neznanstveni nazor na svijet (Težak i Težak, 1997:9).

Branitelji bajke suprotstavljaju svim ovim negativnim utjecajima umjetničku vrijednost najboljih bajki, a obično i vrlo ozbiljno sumnjaju u sve one navedene štetne utjecaje. Tako, primjerice, Maja Bošković-Stulli i Milan Crnković smatraju:

Okrutni se postupci u bajci ne doživljaju realno, nego više kao stilistička sredstva, kao simboli, što dijete lako podnosi, pa čak možda i traži, samo ako je svršetak dobar (Stulli, u: Težak i Težak, 1997:9).

Kad se, dakle, uzmu u obzir svi razlozi protiv bajke i za nju, i kad se prouče potrebe djeteta predškolske i rane školske dobe, jasno je da je bajka, pravilno i u pravo vrijeme upotrijebljena, djetetu ne samo korisna nego i nužno potrebna. Dakako, svaka zloupotreba bajke, svako pretjerivanje, pored slabog i nikakvog objašnjenja, može nanijeti štetu ili umanjiti korist od bajke, neumorne pratilice čovjeka na putu njegova uspjeha... (Crnković, u: Težak i Težak, 1997:11).

Složit će se s braniteljima bajke svatko tko poznaje djecu i tko se ozbiljnije pozabavio ovim problemom, jer takvome ne treba dokazivati da djeca doživljavaju bajku na sasvim drukčiji način nego odrasli i da za većinu normalne djece i maćeha, i kraljevi, i mučila predstavljaju samo opća, stilska mjesta, koja na mladoj psihi ne ostavljaju nikakvih tragova, nikakvih pozljeda, a ni elementi mistike, praznovjerja i neznanstvenosti nisu tako opasni kako se čini zrelim ljudima (Težak i Težak, 1997:11).

3. Život i stvaralaštvo Ivane Brlić-Mažuranić

Ivana Brlić-Mažuranić javlja se u hrvatskoj književnosti u doba moderne, ali je veći dio svoga života stvarala izvan glavnih poprišta književnih sučeljavanja, u slavonskoj, brodskoj obiteljskoj svakodnevnici. Za jedne je to bio nedostatak za slavnu spisateljicu, drugima pak pogodnost jer je mogla stvarati u tišini, „u posebnoj nezavisnoj poziciji“. Kako bilo, činjenica je da djela koja je Ivana Brlić-Mažuranić namijenila djeci, osim što su nezaobilazna vrijednost, nose i te kako pečat doba u kojem su nastala (Hranjec, 2006:56).

„Umjetnost ne postoji sama po sebi, ona je neodjeljiva od umjetnika jer je oni stvaraju“, zapisala je spisateljica u *Knjizi omladini* koju je u vlastitoj nakladi objavila 1923. godine, što pretpostavlja poznavanje najvažnijih činjenica u Ivaninom životnom putu (Hranjec, 2006:57).

Ivana Brlić-Mažuranić rođena je u Ogulinu 18. travnja 1874. godine. Otac joj je bio Vladimir Mažuranić, povjesničar, odvjetnik i književnik, član Jugoslavenske akademije znanosti i njezin dugogodišnji predsjednik (od 1918. do 1928.). Majka joj je bila Henrieta rođena Bernath, rodom iz Varaždina (Zima, 2001:14).

Godine 1882. obitelj Mažuranić dolazi u Zagreb. U *Autobiografiji* Ivana opširno pripovijeda o boravku u Zagrebu, spominjući poseban utjecaj što ga je na nju imala djedova stroga, plemenita i moćna pojava:

Preselivši moji roditelji g. 1882. konačno u Zagreb, povećao se još ovaj dojam (i svi ostali dojmovi roditeljskog doma) svakidanim boravkom u kući moga djeda, pjesnika i bana Ivana Mažuranića.... No pravi njegov utjecaj na me počeo je dakako tek u doba o kom hoću da govorim, u doba našeg preseljenja u Zagreb. U domu djedovu svake se je večeri sastajala njegova razgranjena porodica tako da bi stolu pribivalo uvijek 15-18 osoba. Stolu je predsjedao djed sam, razgovor je rukovodio on, a njegovo tjelesno i duševno tako moćna pojava vršila je nedokučiv upliv na moje biće – upliv kojeg sam si vrlo rano počela svjesna bivati. Vanredno strogi patrijarhalni duh činio je svako zbliženje nas mnogovrsne unučadi s djedom nemogućim. Ipak sam za ovo četiri godine što sam pribivala njegovu stolu, razvila pod dojmom njegove velike pojave sve svoje biće kakvo je sada. (Brlić-Mažuranić, u: Zima, 2001:14,15)

Osobito joj je djed bio uzor i stalna životna vodilja. Osim njega, na Ivanu Brlić-Mažuranić utjecao je esteta Franjo Marković i bio poticatelj za njezine književne početke (Hranjec, 2006:57).

Godine 1892., na svoj osamnaesti rođendan, Ivana se udajom za Vatroslava Brlića, odvjetnika iz poznate obitelji Brlić iz Broda na Savi, iz Zagreba seli u Brod, gdje ostaje do 1935. godine. Udajom u kuću Brlić, Ivana dolazi u poznatu i uglednu hrvatsku obitelj koja je desetljećima bila aktivno prisutna u hrvatskom javnom i političkom životu, i čiji su članovi njegovali i osobit interes za umjetnost (Zima, 2001:17,19).

Sljedećih deset godina Ivana je zauzeta majčinskim i obiteljskim obvezama – do 1902., kada objavljuje svoju prvu knjigu (*Valjani i nevaljani*), Ivana je rodila šestoro djece, kćeri Nadu (1893.), Zoru (1897.), i Zdenku (1899.) i sina Ivana (1894.) te Vladimira (1895.) i Nikolu (1902.), koji su obojica umrli ubrzo nakon poroda. Razlozi za tako slabe književne proizvodnje nisu samo zahtjevne majčinske, bračne i društvene obveze; Ivana je, naime, imala vrlo jasne stavove o književnosti i ženskom književnom stvaranju. Već je u ranoj mladosti, kao šesnaestogodišnja djevojčica, zaključila da se „spisateljstvo ne slaže s dužnostima ženskim“ i stoga je potiskivala svoju jaku želju za pisanjem (Zima, 2001:21,22).

No kada su njezina djeca dorasla do dobi u kojoj ih počinju zanimati knjige i čitanje, Ivana je s radošću i zahvalnošću prihvatila mogućnost da se, kako kaže:

...moja želja za pisanjem izmiri s mojim shvaćanjem dužnosti... i na tom polju budem njihovim provodičem, da im otvorim vrata k onom bajnom šarolikom svijetu u koji svako dijete stupa prvim čitanjem, da njihove bistre i ljubopitne očice svrnem na one strane života koje želim da najprije uoče i da ih nikada s vida ne izgube. (Brlić-Mažuranić, u: Zima, 2001:22)

Tako je godine 1902. započeo njezin sustavni književni rad – u početku piše dječje pripovijetke i pjesmice koje nemaju neku zamjetniju vrijednost u hrvatskoj dječjoj književnosti. U prvih deset godina pisanja, uz redovitu suradnju u književnoj i (ponekad) neknjiževnoj periodici, Ivana objavljuje dvije zbirke pripovijedaka i pjesama za djecu *Valjani i Nevaljani* (1902.) i *Škola i praznici* (1905.) te zbirku (ne-dječjih) pjesama *Slike* (1912.). Sljedeće četiri godine najznačajnije je razdoblje njezina književnog stvaranja – 1913. Objavljuje dječji roman *Čudnovate zgode*

šegrta Hlapića, a 1916. zbirku bajki *Priče iz davnine*, dva najbolja i najpoznatija djela (Zima, 2001:22). Godine 1916. piše *Autobiografiju*, kao odgovor na upitnik što joj ga je poslala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u veljači 1916., s namjerom da dobivene podatke uvrsti u buduću *Hrvatski biografski rječnik*. *Autobiografija* je završena prije nego što su *Priče iz davnine* izašle iz tiska, no s tom ratnom godinom, smatra Ivana, završava jedno poglavlje njezina života. Sljedeće godine (1917.) rađa još jednu kćer, Nedjeljku, pa ponovno na neko vrijeme zapušta književni rad (Zima, 2001:22,25). Ponovljeno neizmijenjeno izdanje *Priča iz davnine* izlazi 1920., a *Čudnovate zgone šegrta Hlapića* 1923. Te iste godine objavljuje, ponovno u vlastitoj nakladi, *Knjigu omladini*, knjigu pripovijedaka, pjesama, eseja i crtica već objavljivanih u periodici ili u knjigama; a te iste godine umire joj i suprug Vatroslav (Zima, 2001:25).

Godine 1924. njezine su *Priče iz davnine* prevedene na engleski jezik pod naslovom *Croatian Tales of Long Ago* i objavljene kod uglednog londonskog nakladnika George Allen et Unwina. Zbirka je u Engleskoj dobila niz oduševljenih pohvala, a njezina je autorica prozvana *hrvatskim Andersenom*. Treće izdanje *Priča iz davnine* izlazi 1926., s dvije dodane priče kojih nije bilo u prva dva izdanja (*Lutonjica Toporko i devet župančića* i *Jagor*) (Zima, 2001:25). Godine 1928. *Priče iz davnine* prevedene su s engleskog jezika na švedski i objavljene u Stockholmu. Iste godine prevedene su na češki jezik i objavljene u Pragu. Sa švedskog na danski prevedene su 1929. i objavljene u dva sveska u Kopenhagenu 1929. i 1930. (Zima, 2001:27).

Sljedećih deset godina Ivana ne piše važnije djelo. Izlazi joj zbirka dječjih stihova *Dječja čitanka o zdravlju*, bez oznake autora. Godine 1931. predsjedništvo Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu uputilo je prijedlog Kraljevskoj Švedskoj akademiji u Stockholmu za dodjelu Nobelove nagrade za književnost Ivani Brlić-Mažuranić (Zima, 2001:27).

Godine 1935. Ivana seli iz Broda u Zagreb te već od 1926. počinje češće pobolijevati, boraveći povremeno tijekom dužih razdoblja u raznim lječilištima u Hrvatskoj, Sloveniji i Austriji. Godine 1937. predložena je za dopisnog člana u Umjetničkom razredu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, i 8. svibnja te godine biva na godišnjoj skupštini izabrana u Akademijino članstvo (kao dopisni član, i kao prva žena u JAZU od njezina osnutka). Krajem 1937. Ivana objavljuje dječji povijesno-pustolovni roman *Jaša Dalmatin, potkralj Gudžerata*. Godinu dana

kasnije priprema za tisak knjigu *Srce od licitara*, izbor pjesama i pripovijedaka iz prve dvije knjige, no umire prije izlaska knjige. Umrla je 21. rujna 1938. u šezdeset i četvrtoj godini života u Gottliebovu sanatoriju na Srebrnjaku u Zagrebu, i pokopana je u obiteljsku grobnicu u arkadama na Mirogoju u Zagrebu (Zima, 2001:29).

Nakon smrti objavljena joj je knjiga *Srce od licitara* (Zagreb, 1938.), a 1943. objavljena joj je još jedna knjiga, *Basne i bajke*, u kojoj su prikupljene basne i bajke ranije objavljivane u periodici i pronađene u rukopisnoj ostavštini (ibid.).

Ivana Brlić-Mažuranić od samih početaka odabire otklon od književne matice (Zima, 2001:9) te u bajkama nije išla klasičnim stazama, nego je u ruho klasične bajke inijela motive iz hrvatskog folklora, slavenske mitologije i kršćanskog svjetonazora (Pintarić, 2008:166). Ivana je stvorila originalne bajke, pa se cijelo razdoblje od njezine pojave do pojave Mate Lovraka naziva razdobljem Ivane Brlić-Mažuranić. A Antun Branko Šimić je za Ivanu rekao da je ona sljedeće:

Tako specifično hrvatska kao hrvatski kraj, hrvatska nošnja i hrvatska vina. Dična gospođa može biti naš ponos; naša se mladost osjeća sretnom, da je imala čast učiniti intelektualno poznanstvo s ovom odličnom gospođom. (Šimić, u: Pintarić, 2008:166,167)

4. Priče iz davnine

Priče iz davnine (1916.) izuzetna je zbirka u hrvatskoj književnosti, zbirka koja je dosad doživjela petnaestak izdanja i više prijevoda nametnuvši se paradigmatički stilskim, tematskim i etičkim vrijednostima pa je s razlogom u jednom engleskom listu nazvana „parabolama o životu punima značenja i ljepote“ (Vaupotić, u Hranjec, 2006:60). Najljepši poklon hrvatskom pripovjedaštvu podarila je zbirka *Priče iz davnine* (Težak, 1991:18). *Priče iz davnine* su prvi put objavljene 1916. godine kao zbirka od šest bajki. Dvije su bajke dodane deset godina kasnije, u trećem izdanju iz 1926. godine tako da kompletna zbirka sadrži osam bajki (Zima, 2001:96).

Patina drevnosti – što izrijekom sugerira i naslov zbirke, i to dvostruko: „priče“, s asocijacijom na davne legendarne događaje i osobe, pojačane k tome izrazom „iz davnine“ – upućuju na moguće izvorište u slavenskoj mitologiji i usmenoj (poglavito hrvatskoj) književnosti. Izvorišta se najprije otkrivaju u imenima likova: Svarožić, Stribor (Stribog), Mokoš, Bjesomar, Zora-djevojka, Poludnica/Regoč, Legen (Leđan, „drevni čudesni grad po hrvatskoj narodnoj pjesmi i predaji“), Relja (Hrelja, pandan kraljeviću Marku), Malik Tintilinić (malik-vrag, po Belostencu, u slobodnom prijevodu – vražić, vražičak), žena-guja (iako bi se ovom liku moglo pripisati i kršćansko podrijetlo, kao simbol zla uz prve ljude) (Hranjec, 2006:60).

Priče se temelje na slavenskoj mitologiji i folkloru, kako našem tako i ruskom, čime je postignut snažan privid davnine, autentičnosti, narodne predaje i mita. Osim u motivima, utjecaj narodne književnosti prisutan je i u jeziku i stilu: stalni epiteti, deseteračke formule, arhaične riječi, narodne uzrečice i lokalni izrazi. Mitološki ljudi nastupaju ravnopravno s ljudima: seljacima, ribarima, drvosječama, obrtnicima, djecom itd (Težak, 1991:18). Mitološki likovi i njihova imena ušli su u *Priče iz davnine* uz velike preobrazbe. Njihova je imena i osobine Ivana Brlić-Mažuranić mijenjala i preoblikovala, no podrijetlo je i pojava tih likova ipak mitološka (Zima, 2001:101). Upravo tako smatra i Maja Bošković-Stulli:

Mitološki likovi i motivi iz usmene tradicije u Pričama iz davnine toliko su stopljeni da ih je teško razdvajati i njezin je primarni interes usmjeren na usmenu književnost, dok su joj u tome mitologija i preobrazbe i podrijetlo mitoloških motiva pomoćno sredstvo. (Bošković-Stulli, u: Zima, 2001:101)

Kao i u narodnoj bajci, uvijek je dominantna tema borbe dobra i zla, ali novost je u tome što više nema direktnog sukoba lika nosioca dobra i lika nosioca zla. Dobri likovi strpljivo podnose sve patnje koje im nameću zli, a pobjedu ne donosi snaga ili lukavost, nego plemenitost i dobrota sama po sebi. Kad se dobar lik nađe u nevolji cijela priroda se pobuni i staje na stranu pravde. U oblikovanju likova bitno se udaljuje od narodnog pripovjedača. Iako možemo govoriti o dobrim i zlim likovima, oni ipak nisu jednodimenzionalni, nego su vrlo diferencirani. Događa se i da pozitivni pogriješe, a negativni čine ponekad i dobra djela. Nisu potpuno statični, nego se razvijaju tijekom radnje razmišljajući, dvoumeći se i opredjeljujući se za neku akciju. U većini priča nailazimo na likove djece, a kad djece nema, spisateljica često druga bića koja se javljaju oblikuje tako da nas neodoljivo podsjećaju na djecu (Domaći u *Šumi Striborovoj*, Bjesići u *Kako je Potjeh tražio istinu*). Pridaje uvijek značajniju ulogu ženskim likovima. Svojom ljubavlju i vjernošću, postojanošću i altruizmom, žena spašava muža, a majka sina. Takva etika srca daje životu smisao i ljepotu (Težak, 1991:18). Kod nje je majčinstvo određeno ishodište određenog društva, a na prvom mjestu su uvijek etičke vrijednosti ljudskog života i čvrsta povezanost čovjeka s narodom kojem pripada (Težak, 1991:19). O tome Miroslav Šicel kaže:

Ivana Brlić-Mažuranić izgradila je svoje osobne poglede na svijet i život, na ljude, stvorila svoju koncepciju djelovanja: polazeći od porodice, majčinstva, prije svega, kao osnovnog ishodišta određenog društva, na prvo je mjesto stavljala etičke vrijednosti ljudskog života, suptilni doživljaj za osjećaj lijepog, čvrstu povezanost čovjeka s narodom kojem pripada – hrvatstvom i slavenstvom u njenom slučaju - smatrajući da je samo u tom osjećanju pripadnosti, krvne povezanosti s vlastitim narodom i sa spomenutim moralnim kvalitetama – jedini pravi cilj i smisao ljudskog života. Iz tih osnovnih ljudskih koncepcija proizišle su, posve prirodno, i njene umjetničke koncepcije, njena shvaćanja književnosti, odnosno umjetnosti u cjelini. (Šicel, 1970:8,9).

Sve priče prožima osjećaj samilosti prema slabima, siromašnima, nemoćnima i malima, vjerovanje u konačnu pobjedu dobra i vjerovanje da nad svim čovjekovim postupcima bdije sudbina koja usprkos kompliciranim zapletima i brojnim teškoćama sve privodi poštenom i pravednom raspletu (Težak, 1991:19).

Ivana ima vrlo suptilan osjećaj za doživljaj lijepoga i snagu izražavanja u slikama, koje djeluju živo i pokrenuto zahvaljujući bujnoj igri mašte. Tom tehnikom pričanja

u slikama odlično uspijeva dočarati atmosferu godišnjih doba, kućnog ognjišta, prirodnih ambijenata (šuma, planina, morska obala) (ibid.).

Svojim talentom izbjegla je donošenje uočljivih pouka, kao što su radili njezini prethodnici. Donosi narodnu mudrost i iskustvo, upućujući mlade na dobro, ali su poruke vješto ukomponirane u tkivo priče, kao što Joža Skok kaže:

Možda je u našoj literaturi i teško naći pisca koji je u tolikoj mjeri zasićen etikom, pa čak ako želimo biti potpuno iskreni, i izvjesnom didaktikom, ali ni pisca čije su ideje i pogledi nenametljivi, prirodnije i i logičnije srasli s djelom kao što je to slučaj s Ivanom Brlić-Mažuranić. I u tome je ona izvjestan paradoks prema brojnim dječjim piscima – ulazila je u literaturu s izrazitim didaktičkim namjerama, a taj aspekt njezina djela nije nikad prigušio umjetničku zakonitost i kvalitetu njezinih najuspjelijih radova, dok su mnogobrojni dječji pisci, strmeći neprekidno nekim astralnim prostorima, ostali tek umjetnički diletanti ili jedino dobronamjerni didakti. To svjedoči samo o tome da je etika Ivane Brlić-Mažuranić proživljen, i iskrena, sastavni dio njezinog bića, životnog i umjetničkog pogleda na svijet, logična konsekvenca životnog i književnog iskustva, organski dio književne, estetske strukture. (Skok, 1970:219, 220)

Ivana Brlić-Mažuranić nije pisala svoje *Priče iz davnine* za takozvanu „veliku djecu“; pisala ih je za djecu, pravu djecu – u neiskrivljenom smislu naziva. To nije knjiga za onu djecu, kojima je duša već prezrela i prestara, te puna rafinemenata i želje za kompliciranijim senzacijama. Ne. Ali će ih se ipak i takvih dosta naći te će kao prava djeca moći uživati intenzivno u priprostom genre-u simpatične autorice. Ova je knjiga odlična, jedna od najodličnijih, koje smo dobili u nekoliko posljednjih godina; knjiga hrvatska narodna; knjiga koja ostaje (Težak i Težak, 1997:112).

Antun Barac daje također visoku ocjenu *Pričama iz davnine*:

Književna ostavština Ivane Brlić-Mažuranić je opsegom razmjerno malena. Ali je značenje njezinih najboljih umjetnina u tome, što su one zgusnut izraz života, izraz najdubljih osjećaja, iskustava i pogled svojega tvorca, a nisu plod nekih knjiških težnja. „*Priče iz davnine*“ pripadaju među najbolja hrvatska književna djela – po izrazu, po osjećaju, po etici, po dubljini, po svojim narodnim značajkama. Kao i sva prava umjetnička djela, one se ne mogu vezati ni o kakvu određenu školu niti uz kakvo književno razdoblje, nego stoje osamljene; slično „*Smrt Smail-age Čengijića*“ Ivana Mažuranića i „*Lišće*“ Frana Mažuranića“, one pripadaju među one tekovine hrvatske književnosti, u kojima je hrvatski stvaralački duh postigao najviše domete i hrvatski narod najviše izrazio sebe. (Barac, u: Težak i Težak, 1997:113)

U *Pričama iz davnine* nalaze se sljedeće bajke: *Kako je Potjeh tražio istinu, Ribar Palunko i njegova žena, Regoč, Šuma Striborova, Bratac Jaglenac i sestra Rutvica, Lutonjica Toporko i devet župančića, Sunce djever i Neva Nevičica i Jagor* (Pintarić, 2008:169). U sljedećem poglavlju detaljno će se analizirati likovi koji se pojavljuju u svakoj od prethodno navedenoj bajci te će se objasniti funkcija, odnosno uloga svakog lika koji je nositelj radnje u bajci.

5. Likovi u *Pričama iz davnine*

Svijet likova u zbirci ne potvrđuje samo Brlićkin odmak od nasljedovanja, nego pritom i svu njezinu maštovitu razigranost. Moguće ih je razvrstati na stvarne (djed, otac, ban, župan...) i one iz svijeta mašte (Regoč, Stribor, Zora-djevojka...) te na svijet životinja koji pripada objema skupinama. Važnija je podijela prema etičkom kriteriju te će na jednoj strani biti pozitivni likovi (Vjest, Potjeh, Regoč, Kosjenka, Ljiljo, majka u *Šumi Striborovoj*, Toporko, Neva Nevičica, Oleh-ban, Jagor, Jaglenac, Rutvica, Milojka...), na drugoj negativci (Bjesomar, Poludnica, zmija-djevojka, Jagorova maćeha, mlinar i mlinarica...), ali i likovi kolebljivaca (sin u *Šumi Striborovoj*, knežević Relja, otac Jagorov...) čime autorica dokida bajkovitu polarizaciju (Hranjec, 2006:61). Bez obzira što u *Pričama iz davnine* postoji podjela likova na dobre i zle, ipak se ne može govoriti o posvemašnjoj dominaciji crno-bijele tehnike (Težak i Težak, 1997:120).

Pozitivni likovi nositelji su autoričinih ideja o etičkoj nadmoći dobrote, pravde, istine i nevinosti (Težak i Težak, 1997:120), odnosno nositelji su autoričine ideje o pobjedi dobra nad zlim, što je najčešće motivirano kršćanskim načelom o snazi dobrote i ljubavi: starica u *Šumi Striborovoj* radije se opredjeljuje za nesretnog sina nego za mladenačku radost jer je pokretač silnica upravo roditeljska ljubav, što nije nikakav mit, nego posljedak stvarnog kršćanskog autoričina življenja i iskustva majke (Hranjec, 2006:62). Pozitivni likovi ne poduzimaju redovito neke naročite akcije da bi izvojevali pobjedu dobra, nego samo svojom bezgraničnom dobrotom pružaju otpor zlu, koje je uvijek aktivnije i agresivnije. Dok Potjeh prilično pasivno luta šumom da bi se dosjetio istini, za to vrijeme Bjesomar izmišlja akciju za akcijom

kako bi ga pobijedio. Za pobjedu dobrih (Jaglenca, Rutvice, Jagora, Neve Nevičice) više ratuju druge snage nego oni sami, pa i oni najaktivniji, najpoduzetniji, kao Kosjenka, Potjeh, Lutonjica Toporko i majka iz *Šume Striborove*, vojuju više svojom moralnom snagom, a manje borbenim akcijama i pothvatima (Težak i Težak, 1997:120).

Premda su glavni likovi nositelji sličnih pa i istih etičkih vrлина, ne može se reći da su jedni drugima suviše nalik. Autorica ih je i po tjelesnim, i po karakternim, i po dobnim, i po sudbinskim crtama toliko izmodelirala, iznijansirala, da se prpošna, radoznala i u igru zaljubljena Kosjenka, ozbiljna, vjerna, pokorna i maštovita Palunkova žena, mukotrpa i u ljubavi prema nezahvalnom sinu postojana majka, milosrdna, skromna i hrabra Neva Nevičica, poduzetni, prirodni i skitnji odani Toporko, naivni, neustrašivi i sa životinjama sprijateljeni Jagor, bezazleni, dobrodušni i nevini Jaglenac, istinoljubivi, pravedni i tragični Potjeh, kao i svi drugi važniji i manje važni junaci *Priča iz davnine* snažno usijecaju čitatelju u sjećanje kao različite, jasno individualizirane ličnosti (Težak i Težak, 1997:120).

5.1. Šuma Striborova

Šuma Striborova je jedna od najpoznatijih autoričinih bajki u kojoj se događaju različita čudesa. Riječ je o začaranoj šumi koja će takvom ostati sve dok u nju ne stupi onaj kojemu je milija njegova nevolja nego sva sreća ovog svijeta (Pintarić, 2008:175):

Zašao neki momak u Šumu Striborovu, a nije znao da je ono šuma začarana i da se u njoj svakojaka čuda zbivaju. Zbivala se u njoj čuda dobra, ali i naopaka – svakome po zasluži. Morala je pak ta šuma ostati začarana, doklegod u nju ne stupi onaj, kojemu je milija njegova nevolja nego sva sreća ovoga svijeta. (Brlić-Mažuranić, 2004:81)

Snaga majčinske ljubavi osnovna je tema ove bajke. Ljudska, u najplemenitijem smislu te riječi, etika materinstva u *Šumi Striborovoj* toliko je uzvišena da bismo se gotovo mogli zapitati ne prelazi li ipak ljudskost, nije li idealna, nedosežljiva, kad ne bismo znali za povijest bezbroj majki koje su na ovom našem tlu stoljećima polagale

žrtvenik majčinske ljubavi vlastite živote i sreću (Težak i Težak, 1997:121). Tu divnu vrlinu žene Brlić-Mažuranić dovodi u sukob s onom općeljudskom težnjom za mladošću i vječnošću koja je izmaštala zagrobni život, seljenje duša, uskrsnuće od mrtvih, uzašašće živih smrtnika na nebo, vječno blaženstvo u raju i slično. Majčinska ljubav može biti jača od težnje za vječnom mladošću (ibid.).

Stoga je više nego potresna kulminacijska scena bajke kada Stribor ponudi majci da se vrati u svoju mladost i kad ona, ugledavši čarobno selo svoga mladovanja u zamamnom i svečanom ugođaju radosti, poleti da ponovno osjeti slasti najljepšeg ljudskog doba, kome starost zaboravlja i briše sve neugodne ljage. Tko bi u takvim trenucima mislio na budalastog i nezahvalnog sina? Ali ljubav prema djetetu zaustavlja majčin hod. Nema radosti dok živi skrb za djetetovu sreću. I zato kad doznaje da s povratkom u prošlost moraju popucati i sve veze sa sinom, majka bez oklijevanja odlučuje: radije se odriče mladosti nego sina (Težak i Težak, 1997:122) što se jasno može i iščitati iz sljedećih redaka majčina govora upućena Striboru:

Pogleda baka, a ono njezino rodno selo, u kojem je mladovala, a u selu proštenje i veselje. Zvona zvone, gusle gude, zastave se vijuju, pjesme podcikuju. Razveseli se baka kao nikada, poletje odmah do ogradice, uhvatila se već rukom za srebrna vratašca, ali se uto još nečega sjetila, pa upita Stribora: - A što će biti od moga sina?- Ne budali bako!- odvrati Stribor, - otkud bi ti za svog sina znala? On će ostati u ovom vremenu, a ti ćeš se vratiti u mladost svoju! Ni znati nećeš za kakvog sina! Kad je baka ovo čula zamisli se teško. A onda se polako vrati od ogradice, dođe natrag pred Stribora, nakloni se duboko i reče: - Hvala ti dobri gospodar, na svemu dobru što mi ga daješ. Ali ja volim ostati u svojoj nesreći, a znati, da imam sina, negoli da mi dadeš sve blago i sve dobro ovoga svijeta, a da moram zaboraviti sina. (Brlić-Mažuranić, 2004:91,92)

Ta njezina odluka ruši i sav svijet čudesa. U bajci nije ni nov ni rijedak motiv da jedan čin glavnog junaka uništava carstvo čarolije, razara svijet ukletih. Ovdje je taj čin etički, duhovni, izražen doduše riječju, ali ne čarobnom i zagonetnom, nego jasnom i plemenitom, bremenitom ljubavlju i samozatajom (Težak i Težak, 1997:122):

Kad je baka ovo izrekla, strahovito jeknu cijela dubrava, prestadoše čari u šumi Striborovoj, jer je baka bila draža njezina nevolja, nego sva sreća ovog svijeta. Zanjše se čitava šuma, provali se zemlja, propade u zemlju ogromni dub sa dvorovima i sa selom srebrom ograđenim, nestade Stribora i Domaćih,

- ciknu snaha iz duba, pretvori se u guju-uteče u rupu-a majka i sin nađoše se nasred šume sami, jedno uz drugo. (Brlić-Mažuranić, 2004:92)

A to propadanje šume Striborove ujedno je i simbol osvješćivanja od varavih čežnja, jer varka je vjera u mogućnost povratka u mladost, a po tome je Brlićkina priča bitno različita od narodne bajke (Težak i Težak, 1997:122).

Majka, sin i snaha – trokut koji nosi priču – nemaju imena, a nisu im ni potrebna. Oni su arhetipovi, a takav je i njihov odnos. Mati se naziva i bakom zbog odmakle dobi. Oca se ne spominje, kao da ga nije ni bilo. Nameće se smisao da je mati bila samohrana, rano obudovjela. Sin je kako kaže Ivana, neki dobričina, plašljiv i stidljiv momčić, nimalo siguran i dosjetljiv, zapravo mlakonja. Od njega i ne očekujemo da će se oduprijeti čarima žene-guje (Grković Janović, u: Brlić-Mažuranić, 2004:202):

Ali ono je bio neki dobričina, plašljiv i stidljiv momčić, pa ga je bilo stid, da joj ne ispuni želju, kad se već radi njega pretvorila. A baš mu se i svidjela, jer je bila ljepolika, a on neuputan, nije mogao znati, što joj je ostalo u ustima. (Brlić-Mažuranić, 2004:82)

Ljubav prema domu, snaga kućnog ognjišta, druga je autoričina snažna zaokupljenost. Majka pobjeđuje snagom svoje samozatajne ljubavi, ali i zahvaljujući pomoći koju joj je pružilo ognjište njezina doma. Domaći, dusi obiteljskog ognjišta, pomažu joj da sačuva kućni plamen (Težak i Težak, 1997:122). U Tumaču imena na kraju zbirke spominju se Domaći koji se definiraju kao kućni duhovi koji su skoloni svakojakim nestašlucima (Brlić-Mažuranić, 2004:220). Središte života davnih slavenskih predaka nalazilo se oko kućnog ognjišta, gdje je bilo i mjesto prebivanja kućnog duha. Tu se okupljaju svi članovi i pripadnici roda. Na sijelu pokraj ognjišta vatre održavala su se vijeća i rješavala su se sva rodovska životna pitanja (Ledić, 1969:34). Ako nekog zavole, pouzdano su mu na pomoći. Kako su nastali kućni duhovi? Različita su objašnjenja. Jedno glasi kako je bog Svarog stvorio nebo i zemlju i pustio dio demona na zemlju. Oni koji su se spustili na krovove kuća i dvorišta ljudi postali su dobri i milostivi i pojavili se kao zaštitnici domova te čuvari dvorišta, a neki su sišli na polje i postali zaštitnici polja i žita. Drugi koji su pali u vodu ili u šume postali su vodeni ili šumski zli dusi (Brlić-Mažuranić, 2004:220).

Domaći se pojavljuju u pravom trenutku, pojavljuju se kad je baka ostala sama, tužna i bez utjehe. Pojavljuju se kad je baki najpotrebnije da joj pomognu naći put da izađe iz nevolje i da ju, naravno, oraspolože:

Kad oni odoše, osta baka sama, pa uze onog triješća, što joj ga prodalo djevojče, i potpali oganj na ognjištu, a onda ode u komoru po drva. Dok je ona u komori tražila drva, začuje, kako u kuhinji nešto pucka, nešto kucka: kuc! kuc! – Tko je božji? – upita baka iz komore. –Domaći! Domaći!- ozovu se iz kuhinje neki sitni glasovi, kao da žvrgolje vrepći pod strehom. Izlazi njih sve više i više iz plamena, svaka luč po jednog daje. Kako izlaze tako se smiju i vrište, prebacuju se po ognjištu, cikću od veselja i hvataju se u kolo. (Brlić-Mažuranić, 2004:85)

Najsnažnije, najljepše i najemotivnije autorica opisuje atmosferu, ugođaj oko ognjišta u času kad Domaći plešu po kući i slušaju majčinu jadovanku. Iz slike, riječi, ritma, zvuka struj i u čitatelja radost ognjišne idile (Težak i Težak, 1997:122):

Pa zaigra kolo: po ognjištu, po pepelu, pod policu, na stolicu, po ćupu, na klupu! Igraj! Igraj! Brzo! Brže! Cikću, vrište, guraju se i krevelje. Sol prosuše, kvas proliše, brašno rastepoš – sve od velike radosti. Vatra na ognjištu plamsa i sjaji, pucka i grije; a baka gleda i gleda. Nije joj žao ni soli ni kvasca, nego se raduje veselju, što joj ga Bog šalje na utjehu. (Brlić-Mažuranić, 2004:85)

Ivana Brlić-Mažuranić opisuje na slikovit način Domaće kao male mužiće od jedva po lakta:

Dalo se baki na čudo, što je ovo ovako u noći, i ona uđe u kuhinju. Kad ona tamo, ali ono se na ognjištu istom rasplamsale luči, a oko plamena zaigrali kolo „Domaći“, sve sami mužići od jedva po lakta. Na njima kožusi, kapice i opančići crveni kao plamenovi, kosa i brada sive kao pepeo, a oči žarke kao živi ugljen. (Brlić-Mažuranić, 2004:85)

Jedan od Domaćih koji se javio baki da će joj pomoći u nevolji jest Malik Tintilinić. On je ujedno i predstavnik Domaćih. Od svih mitoloških bića kućni dusi su najviše privrženi ljudima. Malik Tintilinić Ivane Brlić-Mažuranić ima zanimljivu pretpovijest, jer na području Istre i Dalmacije nalazimo patuljka koji je omiljen lik u narodu. U Istri i sjevernom Primorju, Sloveniji, kajkavskoj Hrvatskoj to je Malik – narodna priča iz Kastavštine govori kako u špilji šume Nežnice broji dukate: *Malik teče po putiće/va čerjenen klobučice*. Malik se može preobražavati, često u

magarčića. Može biti krivcem kad neko dijete odluta i izgubi se u šumi jer ga namami svojim plesom i igrom, a ponekad noću pomaže drvarima i ugljenarima kad postoji opasnost da im se nastambe sruše, pa ih učvršćuju spretnim rukama (Brlić-Mažuranić, 2004:221).

U srednjoj i južnoj Dalmaciji zovu ga Tintilin (Tinto – kućni duh) i smatra se da je nastao od duše nekrštena umrla djeteta te da se noću pretvara u šturka i glasa se po vrtovima kuća, da skače po krovu i granama i vidi gdje su zakopana blaga. Nalik je dječaćiću u crvenoj odjeći i s crvenom kapicom, nestašan je, rado se šali i pleše. Svom gospodaru donosi blagostanje. O njemu govore stihovi: Sjedi Tinto na granici/u crvenoj kabanici./Više vrijedi kabanica/nego Tinto i granica (ibid.).

Malik Tintilinić nalikuje na šegrtu Hlapića, jer je dan kao dječaćić požrtvovan, dosjetljiv, spretnan, veseo, poduzetan, objestan i snalažljiv. Ime mu je autorica skovala sama (Težak i Težak, 1997:125). Njegova spretnost i snalažljivost se može jasno iščitati iz sljedećih rečenica:

Kad je baka svršila pripovijedanje, viknu jedan od Domaćih, po imenu Malik Tintilinić: - Ja ću ti pomoći. Idem u sunčanu zemlju i donijet ću ti svračijih jaja. Podmetnut ćemo ih pod kokoš, pa kad se izlegu svračići, prevarit će se snaha: polakomit će se kao svaka šumska guja za svračićima i isplazit će jezik. (Brlić-Mažuranić, 2004:86)

Uz Domaće u djelu se pojavljuje još jedan mitološki lik po imenu Stribor. Stribor je šumski starješina, kralj u kraljevstvu čuda, čarobni moćnik koji zle kažnjava, a dobre nagrađuje, dobri div, svemoćni car, gospodar čarobnog dvorca ili čarobnog brijega ili čarobne spilje, kakvi se sreću gotovo u svakoj bajci. Ali Stribor ne rješava pitanje glavnog junaka definitivno, kako to biva u tipičnoj bajci. Stribor samo nudi rješenje kojim stavlja majku na kušnju. A njezin odgovor, koji je pobjeda majčinske ljubavi, čaroliju i zemlju čudesa čini nepotrebnom pa više nema ni zle guje, ni dobrih Domaćih, ni pravednog Stribora (Težak i Težak, 1997:126).

Crvena kabanica u koju je odjeven Stribor u Ivaninoj bajci zbližuje ga s rodnom Domaćima, jer i oni imaju crvene klobučice i kabanice, što će reći da je Stribor, kao šumski starješina, ipak bliži zemlji negoli nebu. U Striborovu prosudbu uzdaju se Domaći i njemu vjeruju, njegova pravednost je nešto u što se ne sumnja. I pomoć dobrim dušama također (Brlić-Mažuranić, 2004:225):

-Hajdemo do Stribora, starješine našega. On svačemu savjeta znade. (Brlić-Mažuranić, 2004:89)

Pred najljepšim dvorcem sjedi Stribor na stolici u crvenoj kabanici. –Pomozi baki, propala je od snahe-guje, - rekoše Domaći Striboru, kad mu se bjehu poklonili i oni i baka. (Brlić-Mažuranić, 2004:91)

Od negativnih ili zlih likova koji se pojavljuju u bajci jest zla snaha-guja. Ona je utjelovljenje zla. Njezina se zloća ne odražava samo u njezinim postupcima, autorica je zlom proglašava i *expressis verbis*, jer ona „bijaše ljudska duša radi grijeha i zlobe ukleta“. Mogao ju je osloboditi tko bi je oženio. Prema zakonima bajke moglo se očekivati da će je zaista neki plemeniti junak potpuno osloboditi, ali zato bi bio potreban i njezin doprinos, a ona to i ne pokušava: svoje zlo nije u sebi nadvladala. Umjesto da spasiteljeva plemenitost i nju oplemeni, događa se obratno: njezina zloća prelazi na momka koji ju je izvukao iz ukletosti. Ona ostaje zla i dalje (Težak i Težak. 1997:123):

Počelo njih troje živjeti zajedno, ali ono zlo i naopako. Snaha jezičljiva, nazlobna, proždrljiva i goropadna. (Brlić-Mažuranić, 2004:82)

Zloba se očituje već u trenutku susreta s momkom u šumi:

-Evo budalaste glave, koja će me osloboditi na svoju nesreću, - pomisli grješna duša u guji, požuri se i pretvori se odmah od guje u ljepotu djevojku, te stade pred momka. (Brlić-Mažuranić, 2004:81)

Kao da se više veseli momkovoju nesreći nego svome oslobođenju, a od solne zlobe i zlurade želje da vidi kako će baka propasti zaboravlja pod kojim uvijetom smije stupiti u šumu Striborovu. U oba slučaja njezina zloba naškodit će njoj samoj (Težak i Težak, 1997:123).

Snahina jezičljivost dolazi do izražaja kad god se obraća starici:

-Uzmi kozu, neka te vodi. Kud ona gore, tuda ti naglavce dolje, - reče snaha. (Brlić-Mažuranić, 2004:82)

Ne skrivajući baš nimalo svoju mržnju i želju da se otarasi mrske svekrve, ona joj se sarkastično ruga. Sarkazam je još teži u drugoj prilici (Težak i Težak, 1997:123):

-Provalit će se led poda mnom, propast ću u jezero – odvrati baka.
-Radovat će se šaran, propadneš li s njime – reče snaha. (Brlić-Mažuranić, 2004:83)

Svoju pak proždrljivost snaha otkriva pred cijelim selom i tako se sama razobličava pokazujući svoje ukletničko porijeklo. Svoju goropadnost pokazuje naročito u prizoru kad naiđe na veselje Domaćih, ona ljutito nasrne na vrata, vikom, pišteći traži objašnjenje od bake: „Šta je ovo nesrećo stara?“ Ali i goropadnost joj se osvećuje, jer od straha pada i postaje smiješna (Težak i Težak, 1997:124):

Rastepe joj se kolač u rukama, raspadnu joj se kose i češljevi, bulji oči i više od jada.... sva je garava po licu, a pepeo joj posuo raščupane kose. (Brlić-Mažuranić, 2004:86,87)

Kao većina pokvarenih ljudi, snaha nije lakovjerna. Kad je svekrva uvjerava da je Tintilinićeva peta- žeravica, ona ne vjeruje, ide provjeriti. I za tu nepovjerljivost je pripovijedačica kažnjava jer se „Malik Tintilinić hitro baci nožicom i kvrcne petom snahu po nosu“ (Težak i Težak, 1997:124).

Taština i hvalisavost također su karakterne crte ove zle žene:

Pozvat će snaha čitavo selo, da vidi, kako ona ima pilića na Božić, kad ih nitko nema. (Brlić-Mažuranić, 2004:87)

Između dobra i zla kolega se treći junak ove priče – sin. On je budalast, neuputan (izabравši pridjev neuputan umjesto neupućen spisateljica je postigla dvoje, jer je rekla za nj da je i neupućen i neputljiv, tj. i neuk i težak za poučavanje). Sin je nedosjetljiv pa lakoumno vodi sa sobom djevojku o kojoj ništa ne zna. Dobričina, stidljiv i plašljiv, ne usuđuje se odbiti uslugu onome tko mu malo polaska. Ipak njegov čin, premda lakomislen, mogao je biti i dobar pa i dobro svršiti. Ali on nije bio kadar preobratiti zlu ženu. Neotporan i povodljiv, preuzima i sam dio njezine zloće. Do susreta sa zmijom-djevojkom štovao je majku kao svetinju, a nakon toga dovoljno je da majka nasluti snahino podrijetlo pa da je zamrzi i proglasi vješticom, a ženi dopusti da mu majku zlostavlja (Težak i Težak, 1997:124):

-Lijepu si mladu izabrao, samo pazi, sine, nije li ono guja! Sin se malo neskamenio od čuda: otkud njegova mati znade, da je ono bila guja? Razljuti se u srcu i pomisli:- Moja majka mora da je vještica.- I odmah zamrzi na majku. (Brlić-Mažuranić, 2004:82)

Psihološki iznijansirano, u sinovu liku autorica portretira čovjeka slabića. Kad se nađe u procjepu između dva jaka karaktera, on se priklanja prividno jačemu, a to znači negativnijemu. Sa spoznajom da je počinio pogrešku slabić se sve više priklanja zlu. Kad majka bjelodano dokaže da je u snahe zmijski jezik, sin reagira mržnjom: „Otkud tebi svračići u to doba, vještice stara?“ Umjesto da otjera snahu, on izbacuje iz kuće staricu majku. A kad ga više sile opominju zbog grijeha (kad vatra trne na ognjištu i raspelo pada sa zida), on se doduše kaje, ali ni tada ne čini što bi trebalo. Kukavički, ne smije priznati ženi što misli, nego lukavo i licemjerno pronalazi druge razloge kako bi naveo ženu da pođu za materom (Težak i Težak, 1997:124):

Čim je mati prešla preko praga, utrne se vatra na ognjištu i pade raspelo sa stijene. Ostadoše sin i snaha u mračnoj izbi – i sad sin osjeti kako je počinio veliku grjehotu na majci, i pokaje se jako. Ali ne smije da ženi o tom govori, jer je plašljiv, nego joj kaže: -Hajdemo za materom, da vidimo, kako će poginuti od studeni. (Brlić-Mažuranić, 2004:88)

Po svojim vrlinama i manama sin nije jednostavan kao majka ili kao snaha. On je dobar i zao, zapravo, naginje se sad jednome, sad drugome polu. On je donekle simbol čovjeka u ovome našem svijetu, prepunom dobra i zla, čovjeka za kojeg se otimaju dobro i zlo. Čovjek se sam mora boriti protiv privlačnijeg zla, ali gdjekad je nemoćan, kao ovaj budalasti i stidljivi momčić, željan ljepote, premekan da nekome odbije molbu, nesposoban da se iskobelja iz mreže zla u koju se zapleo. Ali ako u njemu nije iskra dobrote sasvim ugašena, pritječe mu u pomoć plemenitost i nesebičnost drugih, u ovom slučaju – snaga majčinske ljubavi. Kao nagradu za okajanje svojih grijeha, sin će oženiti djevojčicu s triješćem. Kao što je nagrada lijepa kraljevna kraljeviću u starinskoj bajci, tako je djevojčica s triješćem pokajanom sinu. Iako uboga, djevojčica svoju okolinu obogaćuje zračeći vedrinom i milinom (Težak i Težak, 1997:125):

Momak se poslije vjenčao s onim ubogim i milim djevojčecom, što im bijaše dovela domaće u kuću. –Još i sada sretno žive svi zajedno, pak im Malik Tintilinić u zimnje večeri rado na ognjište dohodi. (Brlić-Mažuranić, 2004:92)

5.2. Kako je Potjeh tražio istinu

Bajka *Kako je Potjeh tražio istinu* pripovijeda o čovjekovu lutanju od grijeha do kajanja i oprostjenja, o onima koji bijahu slijepi te progledaše i onome kojemu se najbolje daje uz najtežu cijenu (Pintarić, 2008:169). Ova proljetna bajka je najtužnija od svih *Priča iz davnine*. Dok u ostalima kao što je i red u bajci, glavni junaci pobjeđuju i živi uživaju slast svoje pobjede, dotle Potjeh, doduše moralni pobjednik, pogiba kao tragični junak, otkupljujući svojoj smrću grijehe svoje braće, ali plaćajući svoju vlastiti zabludu (Težak i Težak, 1997:134).

Tako su u osnovi ove priče dvije ideje. Prva proizlazi iz samog događaja, iz činjenice da se Potjeh morao utopiti da bi očajem svoga bjesića lišio i braću njihovih bjesova i tako im omogućio da progledaju i shvate svoju opačinu. Dakle za pobjedu dobra nužne su katkad žrtve najboljih da bi se dobru priveli obi koji su slabi i suviše podložni utjecaju zla. Druga misao je najizričitija potvrda Brlić-Mažuranićkine „etike srca“, a izriče je Svarožić, bog svjetlosti (Težak i Težak, 1997:134):

-Mislilo sam, da si ti najmudriji od braće, a eto ti baš i jesi najluđi. Kiniš se i mučiš i dozivaš mudrost godinu dana, da doznaš istinu. A da si poslušao srce svoje, kad ti je na pragu kolibe govorilo, da se povратиš i da ne ostavljaš djeda, eto ti, jadan, istine i bez mudrosti! (Brlić-Mažuranić, 2004:34)

Šume, šumske krčevine, proplanci i čistine su pozornice ove potresne priče. To je doba lipa i medovine i sve odiše vremenima kada su stari Slaveni u takvim pejzažima provodili svoj život usko povezan s prirodom. Na početku bajke doznajemo kako je starac Vjest poljoprivrednik te šalje unuke u predzorje da pregledaju kako su pčele prezimile u šumi. Neiskusni unuci, još nevješti u šumi, boje se tame, pokušavaju razgovorom i pjesmom odagnati strah, ali pjesma o božiću Svarožiću, krasnu mladiću, koji je zapravo stara slavenska personifikacija sunčane svjetlosti, omogućiti im da steknu prva velika iskustva, da zakorače u svijet koji će ih staviti na kušnju. Opis njihova susreta sa Svarožićem zaista je personificirana, fantazmagorična vizija sunčeva izlaska (Težak i Težak, 1997:134):

Moj božiću Svarožiću. Zlatno sunce, bijeli svijet! Moj božiću Svarožiću. Lunajlije, lunej le!

Tako pjevajući šumom u sav glas iziđoše na jedno mjesto, sa kojega se vidjelo drugo brdo. Kad oni tamo, ali navrh onog brda sinu sjajnost, kakove još nikada ne bijahu vidjeli, a trepetjela je kao zlatan barjak. Protrnuše braća

od čuda, a ona svjetlost iščezne s brda i stvori se bliže povrhu jednog velikog kamena, zatim još bliže povrhu stare lipe i napokon zasjaji kao čisto zlato upravo pred njima. I ukaza im se prekrasno momče u blistavu odijelu, a oko njega zlatna kabanica trepti kao zlatan barjak. Ne mogu braća ni da pogledaju u lice momčetu, nego pokriše oči rukama od velikog straha. (Brlić-Mažuranić, 2004:20)

Prema *Tumaču imena* na kraju knjige, Svarožić se opisuje kao slavenski bog mladog sunca, sin najvišeg božanstva svjetlosti u naših predaka – Svaroga i božice Vide. Obožavan kao darovatelj blage topline i sunca, rađa se svake godine o Božiću. Predstavlja oslabljeno zimsko Sunce koje se ima pomladiti i ojačati (Brlić-Mažuranić, 2004:225):

Nakon Badnje noći, probdjevene kraj plamtećih badnjaka, najveseliji dan u godini drevnih naših pređa bila je svetkovina Božić, kad se rodi mlado božanstvo Koleda (Svarožić). (Ledić, 1988:37)

Svarožić, bog neba, bori se protiv noćnih i zimskih zloduha. Neki pronađeni kipovi prikazuju njegov lik u zlatnom haljetku i oklopu, a o pojasu nosi široki mač. Njen Svarožić nema ratničkih obilježja, umjesto mača, oklopa i konja ona mu ostavlja samo zlatnu odjeću; umjesto haljetka zaogrnuje ga zlatnom kabanicom. Umjesto da se zadrži na sukobu između zlih bjesova i Svarožića, kako bi to u mitu vjerojatno i bilo, ona predaje tu borbu u ruke ljudima, da odluče na koju će stranu, sunčevu ili bjesovsku. Tu je možda najjasniji Brličkin način govorenja o etici i moralu: ljudi imaju moć odlučivanja o svom životu (Brlić-Mažuranić, 2004:225,226).

Na rastanku Svarožić trojici unuka daje životno važan savjet, koji treba da dobro zapamte:

-Evo što vam je raditi: ostanite na krčevini i ne ostavljajte djeda dok on vas ne ostavi, i ne idite u svijet ni za dobrim ni za lošim poslom, dok ne vratite ljubav djedu. (Brlić-Mažuranić, 2004:21)

Takav je bio njihov susret sa sunčanom svjetlošću, sa životnom istinom. Saznali su da na svijetu vlada bogatstvo, sila i mudrost, ali su i upozoreni da ne polaze u taj svijet bez ljubavi i dok ne vrate dug ljubavi. I baš taj zadnji dio istine, opijeni doživljajem i strahom, zaboraviše sva trojica, Potjeh, Ljutiša i Marun. A to će biti

sudbonosno kada se nađu suočeni sa silama tame (Težak i Težak, 1997:135). A gospodar tame, Bjesomar, je već na putu da ih zaskoči.

Bjesomar, vladar svih šumskih bjesova, tj. vladar zlih i opakih sila, preuzet iz slavenske mitologije, mrzi starca Vjesta zbog ognja kojim Vjest sa svoje krčevine odgoni sile mraka. Najviše od svega mrzi dim svetog ognja koji održava na svom ognjištu starac Vjest, jer od tog ognja Bjesomar ljuto kašlje. Ne možemo niti zamisliti kolika je važnost svetog ognja bila u staro, zaboravljeno vrijeme, kad se oko njega pjevalo, plesalo u kolu, preskakalo ili se njegov dim nagonio preko polja i voćnjaka kako bi bili rodni, a pepeo miješao sa sjemenskim zrnjem i vodom za čarobne napitke (Brlić-Mažuranić, 2004:218).

Mrzeći starčeve unuke, šalje svoje bjesove da napadnu Potjeha, Ljutišu i Maruna. Golemoj vojsci čudesnih bića Ivana pridružuje i bjesove – sitne, nakazne, gurave, mrljave, razroke i rogate zlodušice, koji zvižde, ciculjigaju i lakrdijaju po rakiti (Težak i Težak, 1997:135).

Bjesovi su bića koja se goropade u mitskoj narodnoj predaji. Bjesovi potječu od zlih demona, tj. duhova prirode koji su isprva bili jedno, a onda se podijelili na dobre i zle, od nezbrinutih duša mrtvih predaka, a prema kršćanstvu od svih poganskih božanstava koji se nisu pomirili s kršćanskim Bogom i prihvatili kršćansku vjeru, odnosno od palih anđela koji se nisu pokorili svojoj prirodi (Bajuk Pecotić, u: Brlić-Mažuranić, 2004:218). Zima je doba njihove prevlasti (jer tada je više tame). Ispunjavanjem želja i dodjeljivanjem svakojakih moći ljude priklanjaju sebi. Životinjski „atributi“ kao što su dlaka, perje, rogovi, kopita i sl., simboli su „pada duha“. U narodnim predanjima danju borave na vlažnim i sjenovitim mjestima (mlinovi, napuštene kuće, močvare, šume i grmlje). Po vjerovanjima starih Slavena, protiv seih tih zloduha uvijek se u zimskim i noćnim satima bore predstavnici nebeske božanske obitelji (Brlić-Mažuranić, 2004:218).

Dva su korijena iz kojih je autoričina mašta izvela ova bića: jedan je u prirodi, a drugi u ljudskoj psihi. Iz bjesovske igre u rakiti i vododerini nije teško zaključiti da su ti bjesići zapravo personifikacija svih onih šumova i zvukova koji se mogu čuti u šipražju, u vrbiku, među prizemnim biljem, a projicirane su u njihov lik i fizičke osobine životinjica koje te zagonetne šumove u rakiti mogu prouzročiti: jedan je bjesić – siv kao miš, drugi je – sur kao tvorić, treći je – crn kao krtica, četvrti je –

rogat kao puž, peti – golišav kao žaba itd (Težak i Težak, 1997:136). Ljudska narav je drugo izvorište bjesova. Svaki čovjek ima neku svoju manu, pretjeranu, poročnu žudnju, bjesića koji ga bocka i tjera da svoju žudnju utoli pod svaku cijenu, pa i pod cijenu zla. Bjesovi su prema tome također personifikacija ljudskih poroka. Oni su naime luda i bezglava čeljad, koja niti je za posao, niti može kome nauditi dok ih koji čovjek ne primi k sebi (ibid.).

Protiv trojice Vjestovih unuka Bjesomar šalje bjesiće koji su simbol žudnje za bogatstvom, silom i mudročću. Starija dva brata lako su savladani od bjesova bogatstva i moći pa ne rekoše djedu istinu, a svom okrnjenom, jednostranom izvještaju o putu dodali su lažno proročanstvo o svojoj budućnosti. Marun je dakle podlegao poroku bogatstva (bit ćeš najbogatiji), Ljutiša poroku moći (bit ćeš najsilniji), a istinoljubivi Potjeh iako ga je bijes mudrosti napastovao i grizao (bit ćeš mudrac najveći), priznade djedu da je sve zaboravio (ibid.):

Potegnu bijes Maruna odostrag za košulju i šapnu mu: -Reci: vidio sam silena bogatstva, stotinu pčelaca, kolibu od drva tesanoga i mnogo krzna najskupljega. I rekao mi Svarožić: bit ću najbogatiji među braćom. Marun i ne promisli, je li istina, što mu bijes govori, nego se obradovao i onda reče djedu, kako mu bijes šaptaše.

Povuče bijes Ljutišu odostrag za košulju i šapne mu: -Reci: vidio sam mnogo ljudi oboružanih, mnogo lukova i strjelica i mnogo robova okovanih. I rekao mi Svarožić: bit ćeš najsilniji među braćom svojom.

Povuče bijes Potjeha za košulju i šapnu: -Reci: sve nebo i sve zvijezde i sve oblake sam upoznao. I reče mi Svarožić: bit ćeš mudrac najveći i razumjet ćeš, što govore vjetrovi i šta kazuju zvijezde. Ali Potjeh vrlo ljubljaše istinu, zato ne htjede da poslušaj bijesa, niti da laže djedu, nego otepe bijesa nogom i reče djedu: -Ne znam, djede, ni što sam vidio, ni što sam čuo. (Brlić-Mažuranić, 2004:23,24)

I tako je Marun stao zgrtati bogatstvo, Ljutiša je razbojnikovao, a obojica su djedu zagorčavali život. Vjest strpljivo podnosi njihovu nebrigu i bahatost, odupire se njihovu načinu života, odbijajući da ga robovi služe, pa sam cijepa drva i vodu nosi, podržavajući sveti oganj na krčevini i tugujući za Potjehom koji je otišao za istinom. Opsjednuti svojim bjesovima, Marun i Ljutiša rade djedu o glavi, pri čemu je Marun gori od Ljutiše, jer Ljutiša na krvi i na razboju ne bijaše toliko otvrdnulo srce koliko Marunu na bogatstvo i rovašima. Manje je dakle srce u bogataša nego u razbojnika.

A djed, zatvoren u zapaljenoj kolibi, ne misli na sebe, nego žali Potjeha koji ga je ražalostio svojim odlaskom i braću koja u svom sljepilu ne vide istinu života (Težak i Težak, 1997:136):

-Oj, djeco moja, jadnici moji!- reče starac- Iz srdaca vaših vadite, a na rovaše mećete. Ali gledajte: još vam rovaši nisu puni i mnogo čislo na njima fali, a srca ste već do dna ispraznili, kad eto palite djeda i rodnu kolibu. (Brlić-Mažuranić, 2004:32)

Potjeh međutim lunja sa svojim bijesom po šumama uzalud se trudeći da se sjeti Svarožićeva savjeta. Valja naglasiti da je Potjehov bjesić ipak drugačiji i simpatičniji od svoje braće, jer iako se najprije obradovao Potjehovu utapljanju u zdencu, brzo je požalio za sadržajnim životom uz ovog pravednika (Skok, 2007:117):

Nagnu se Potjeh da zahvati vode, nagnu se odviše, oskliznu se i padne u zdenac. Padne u zdenac i utopi se.

...Oj, oj! Oj, oj! Dovođen je poso moj! – ciči bijes. Malo, malo igrao po kožuhu, malo, malo cičao. Ali kad se već bješe umorio, ogleda se po zaravanku – i nekuda mu čudno bude. Naučio se bijes na Potjeha i nikad još nije imao tako lagodnog živovanja kao uz ovog pravednika. Uz njega je po miloj volji lakrdijao, niti mu je tko zanovijetao, niti mu tko zapovijedao... promisli on, promisli malo, snuždi se, snuždi malo, - pa sve jače... eno ga, ludo i bezglavo čeljade, što čas prije klikovaše, stade sada plakati i revati i valjati se po onom kožuhu od ljutoga jada. (Brlić-Mažuranić, 2004:34,35)

No koliko god bjesovi bili obilježeni svojom zloćom, autorica ih je prikazala i u plemenitijem svjetlu, i to zdušne brige za onoga tko je u opasnosti. Tako ih i spremnost da pomognu ožalošćenom bratu da i dalje čine zlo. Doduše, Bjesomar je svu trojicu bjesića svirepo kaznio potkresivanjem rogova, no i sam je bio za svoju zlu ćud kažnjen stalnim kašljanjem od omrznutoga svetoga dima s novodignutog ognjišta (Skok, 2007:117,118).

U skladu s religioznim vjerovanjem, i Vijest i Potjeh kao nagradu za svoju dobrotu i pravednost dobivaju mjesto u Svarožićevu dvoru, koji uza svu sličnost s kršćanskim rajem ipak pripada čudesnim predjelima bajke (Težak i Težak, 1997:138). Smrt pravednog brata izvela je zalutalu braću na pravi put. Ipak Potjehova žrtva nije usko obiteljska, već ima širu, općeljudsku vrijednost:

Jer da nije poginuo Potjeh tražeći istinu, niti bi bjesovi ostavili Maruna i Ljutišu, niti bi na krčevini više bilo svetog ognja ni čestitog naroda. (Brlić-Mažuranić, 2004:40)

U ovoj bajci je jednostavno teško razvrstati likove na dvije strane (na pozitivne i negativne). Ako bismo na stranu dobra stavili Svarožića, Vjesta i Potjeha, a na stranu zla Maruna, Ljutišu, Bjesomara i bjesiće, prišli bismo ovom problemu suviše pojednostavljeno, ne samo zato što se braća kasnije vraćaju na put dobra, nego zato što ni bjesiće nisu dani u potpuno crno-bijeloj tehnici. Oni doduše jesu poslanici zla, ali su znatno složenija bića od svojih srodnika u drugom bajkama. Doimaju se gdjekad i veoma simpatično, jer oni su vjerni i složni drugovi, solidarni u nevolji, spremni na igru i veselje. Posebno je simpatičan Potjehov bjesić: lakrdijaš, zabavljač, veseljak, on u prvi mah raduje se Potjehovoj smrti, ali zatim odmah osjeti neku prazninu, shvati da mu je život uz pravednika bio lijep i on udari u cviljenje, plač i zapomaganje. Tim svojim činom i omogućava starijoj braći da se oslobode svojih bjesova.

Kao mitološka podloga ove priče nazire se i staro vjerovanje u vječni rat svjetlosti i mraka (Težak i Težak, 1997:139).

5.3. Regoč

Regoč je himna mladosti i najljepšim čovjekovim vrlinama po kojima riječi ljudskost, čovječnost, humanost dobivaju svoj najplemenitiji smisao, uzvišeniji od svega nadljudskog. Biti kao bog, svemoćan i nepobjediv, zagospodariti prirodnim i natprirodnim silama, to je prastara ljudska težnja, kojoj tragovi vode ne samo do biblijske priče o pobunjenim anđelima nego i do svih bajki svijeta gdje glavni junak traži ili nalazi čudesna sredstva nadljudske moći: čarobnu svjetiljku, čarobni prsten, čarobni stolić, čarobno zrcalo, čarobni štapić i dr. Gledana s tog stajališta, priča o Regoču odražava daleku srodnost s antibajkom, jer ljudski protagonisti radnje, Ljiljo i ostali pastiri, ne dobivaju čarobni vilinski veo, nego naprotiv, njihovu prijateljicu iz nadsvijeta, odričući se tako svojih vilinskih povlastica i nadnaravne moći, a sve iz velike ljubavi prema ljudskoj djeci (Težak i Težak, 1997:128). Bajka *Regoč* oživljava svijet divova i vila te upozorava kakvo zlo mogu učiniti zloba i zavist. Radnja

započinje u ljetnoj noći na livadi. Dok umorni konjari spavaju, doletjele su vile s oblaka da se poigraju, a među njima i vila Kosjenka koja je prvi put sišla s oblaka i spustila se među ljude (Pintarić, 2008:173).

Čitajući prve stranice bajke može se jasno zaključiti da je vila Kosjenka vrlo radoznala i dobra u srcu. Iz radoznalosti u njoj se rađa želja za putovanjem i otkrivanjem novih stvari na zemlji jer je to bio njezin prvi put da je sišla s oblaka. Radoznala je i jako voli djecu te pokazuje žarku želju da ostane na zemlji. Putovanja i otkrivanja na zemlji donijet će joj nove pustolovine i nove spoznaje. Kosjenkina narav nositelj je akcije u prvom dijelu priče: želja da juri na svojem konju dovodi je u grad Legen, želja da pregleda lijepu krajinu koju je samo u toj jurnjavi usputno pogledala:

A bijaše među vilama jedna mala vila, po imenu Kosjenka, koja bijaše ove noći prvi put sišla na zemlju sa oblaka. Učinilo se Kosjenki vrlo divotno jašiti ovako kao vihor po noći na konjicu. A baš ona bijaše uhvatila najživljeg vranca: malenoga, a ljutoga kao vatra. Trči vranac sve uokrug sa drugim konjima, a najbrži je od sviju. Sve po njemu pjena prska. Ali Kosjenki se htjelo još bržeg jahanja. Sagne se ona i uštipne vranca za desno uho. Poplaši se vranac, digne se na stražnje noge, a onda poleti ravno preda se, ostavi druge konje, ostavi livade i odnese kao vihor Kosjenku u daleki svijet. (Brlić-Mažuranić, 2004:59)

Drugi dio bajke zavisi dobrim dijelom od izvanjskih činitelja (svađe odraslih), ali je i tu pokretač svih akcija Kosjenka, i to ovaj put zapravo njezino dobro srce: ona razbacuje svoje bisere da bi razveselila pastire i pastirice, ona upućuje Regoča kako će ih zaštititi od poplava, ona spašava djecu žrtvujući svoj veo, ona ne gubi pouzdanje kada se svi zabrinu kako će živjeti bez iskustva odraslih, ona prva primjećuje šukundjeda i šukunbabu koji će im dati upute za život (Težak i Težak, 1997:128,129).

Uz impresivan fizički izgled nju odlikuje i vrlo izražajna moralna svojstva: želja za upoznavanjem svijeta, potreba za prijateljstvom kao i spremnost da pomaže svojim vršnjacima u nevolji. Ima u sebi čudotvornu moć da svojom ljupkošću i upornošću pokrene iz letargije diva Regoča, da ga učini svojim prijateljem i pratiteljem, da ga usmjeri na dobra djela. Prava djetinja čud ove dobre vile dolazi do izražaja i u njezinoj dječjoj neodgovornosti kojom se odnosi prema biserima razbacujući ih beskorisno (Skok, 2007:118):

Zaigraše kolo čobanice, čobani i Kosjenka i zavedoše igre svakojake. A Kosjenki sve poigravaju od radosti male nožice i smiju joj se oči i ustašca, što se našla u društvu, kojemu se mili ono, što se i njoj mili.

... Djeca cikću od radosti, a Kosjenka baca sve biserak za biserkom i ne misli, da bi ih trebalo sačuvati, jer Kosjenka ništa na svijetu nije voljela toliko, koliko krasne igre i mile pjesmice. (Brlić-Mažuranić, 2004:71)

Ipak, u kritičnim situacijama pokazuje prisebnost, razboritost i domišljatost kojom spašava djecu:

Kad je Kosjenka čula, što se zbiva, reče ona, hitra i bistra kao mala vila: - Hajdemo, Regoču, ustavit ćeš vodu!

... –Regoču, luda glavo, luda glavo! Što ne sjedneš među one rogove od nasipa! Što ne zatvoriš leđima vodu! (Brlić-Mažuranić, 2004:76)

Ona je zapravo Regočev dobri duh, njegov pokretač i vodič svijetom koji nije poznao. Zaslužna je i za produžetak života u dječjoj ljubavi i slozi, a jezin ostanak na zemlji koji je s radošću prihvatila kao svoje obitavalište, ilustracija je maštovite autoričine metamorfoze lika koji je iz irealnog prešao u realni svijet (Skok, 2007:118).

Bistroumna, ona brzo procjenjuje kakav je po karakteru div Regoč i u svakoj situaciji umije naći rješenje; radoznala, ona zaviruje svuda po zemlji i pod zemljom, sve dira, baš kao dijete pa takvom dijetinjom obiješću i bezbrigom izaziva nevolju, ali, optimistična, ona ne zapada u očaj, već traži izlaz iz teške situacije. Ona je po naravi vesela, jer nikad ne bijaše tužna, ali će se naljutiti na Regoča što je tup i trom, zaplakat će i od straha i od radosti, ali i ponosno umije obuzdati osjećaje i pripremiti se na neminovnost (priprema za smrt u podzemlju). Kao dijete svjetla, ona se jedino mraka boji (Težak i Težak, 1997:131).

Dobrodušni div Regoč nositelj je moći koja će spasiti pastire i Kosjenku, a ujedno i simbol sirove, prirodne snage, koja se u prirodi često troši na ništetan, besmislen posao i tek kad je ljudski um oplemeni, donosi korist ravnu svojoj moći (ibid.). Taj gorostas golema tijela i male pameti, troma mišljenja, lišen želja i radoznalosti, nepokretan i neupitan (kao sin u *Šumi Striborovoj*) po izgledu je strahotan (ibid.):

Najednom, kada Kosjenka zakrenula oko najvećega zida, a ono pod zidom spava golem čovjek, veći negoli najveći hrast u najvećoj šumi. Na tom čovjeku ogromni plašt od debela platna, a opasao se remenom od pet hvati. U

tog čovjeka glava velika kao najveći badanj, a brada kao stog kukuruzovine. Tako je velik taj čovjek, da bi tko bi pomislio: ono se crkveni toranj povalio uza zid. (Brlić-Mažuranić, 2004:61)

Regoč, s glavom kao badanj, slabe je pameti, kao u malog djeteta. Nespretnan je, neuputan, ali blaga srca. Njegova je prostodušnost u raskoraku s velikom tjelesnom snagom, koju nikada neće zloupotrijebiti. Stoga se mali čitatelji neće uplašiti simpatičnog diva topla srca (Grković-Janović, u: Brlić-Mažuranić, 2004:199).

Regoč je očigledan antipod vili Kosjenki, i po svom fizičkom izgledu koji je predodčen augmentativnim dimenzijama, i po svom psihičkom ustroju (Skok, 2007:120). Nepokretan, inertan, flegmatičan, on trpi zimu iako bi mogao načiniti krov nad glavom: E zašto bih? Doći će sunce. Radi besmislen posao jer mu je tako suđeno pa on za bolje i ne pita. On može udarom noge probiti ulaz u zemlju, ali mu do susreta s Kosjenkom nikad nije na pamet palo da to i učini i da pogleda što ima pod zemljom. Olako se miri sa situacijom i ništa ne poduzima da je izmijeni, sve prima pod gotovo, onako kako jest. Kad ga Kosjenka upozori na mrak, on reagira, za svoju pamet gotovo duhovito: Nije mrak došao k nama, nego smo mi došli k njemu (Težak i Težak, 1997:132).

No u tom zaspalom divu koji bez ikakva smisla i cilja troši svoju ogromnu energiju, koji je svoj intelekt u potpunosti uspavao, ima ipak srca koje pobuđuje Kosjenka, ima i dobrote koju je valjalo probuditi, ima i spoznaja koje poput iskrica sijevnu i samoga ga iznenade. Iako je poslije izvanjskih pobuda koje su ga prenule iz mrtvila bio u stanju učiniti korisna i dobra djela za djecu, pa čak se i zadiviti nepoznatoj ljepoti pitajući se: „Ej, zaista što sam boravio hiljadu godina u Legenu, u onoj pustoši, kad na svijetu ima onakve divote.“ (Skok, 2007:120).

On ne može odoljeti Kosjenkinu nagovaranju da je prati u svijet, on joj ispunjava svaku željicu, on osjeća neku prazninu kad krene kroz podzemlje bez Kosjenke, pa kad shvati da mu se to radi nje *stisnulo kruto u srcu u prsima*, sve onako trom i neuputan, on odjednom postaje okretan i hitro je spašava (Težak i Težak, 1997:132). Koliko se nježnosti krije u tom divovskom srcu, pokazuje ova slika:

Da je Regoč viknuo od žalosti, potreslo bi se podzemlje i ugasila bi se sasvim svjetiljka – nestalo bi i one male svijetle krijesnice kraj hladne Kosjenke. Ali Regoča bijaše od žalosti tako stisnulo u grlu, da nije mogao viknuti, nego on pruži svoju silnu ruku i polagano dohvati hladnu Kosjenku i položi je na svoj

dlan, te je grijaše i grijaše među oba dlana kao zimsku ptičicu. (Brlić-Mažuranić, 2004:67)

Taj veliki div plače od radosti zajedno sa spašenom Kosjenkom:

Kosjenka pak skoči na nožice, uhvati se Regoču za bradu i od velike radosti zaplakaše oboje. Regočeve suze bijahu krupne kao kruške, a Kosjenkine sićušne kao proso; ali ustvari isto bijaše, i oni se od to doba silno zavolješe. (Brlić-Mažuranić, 2004:132)

Regoč nije sasvim budalast, prije bi mu odgovarali pridjevi sporomislec i malomislec nego glup. Kad misli, sinut će u njegovoj glavi i tračak lucidnosti, a njegova sklonost k lijepome također nije bez veze s razumom. Kosjenku voli i zato što je lijepa, a kad razgleda pejzaž pod gorom, on zažali: *Ej, zaista, u što sam boravio hiljadu godina u Legenu, u onoj pustoši, kad na svijetu ima ovakve divote* (Težak i Težak, 1997:133). Silan je i njegov strah pred ružnoćom: *Kad se naime ukazaše na tavanu djed i baka, uplašio se Regoč kao još nikada u svom životu. Uplašio se on strahovito njihovih navoranih, išaranih staračkih lica* (ibid.).

No u trenutku kad se Kosjenka odlučuje za ostanak u takvom svijetu, Regoč se neočekivano vraća svome na koji je ipak najviše navikao i u kojemu se osjeća najsigurnijim. Taj lik svojevrsan je simbol svih onih kojih se opredjeljuju za inerciju života i koji svoju snagu ne znaju iskoristiti za sadržajni i korisniji život (Skok, 2007:120).

Ljiljo je jedini važniji junak ove priče podrijetlom iz stvarnoga svijeta. Vođa malih pastira *bijaše najljepše i najmudrije dijete obaju sela i obaju kotara*. On je hrabar i poduzetan. Kad se svi prepadnu Regoča, Ljiljo pametno umuje: *Ne bojte se, braćo, nije mogao Bog ovoliku grdosiju na zlo stvoriti, jer da je zla, već bi odavno pol svijeta pomorila*. Kad se jedna pastirica omakne u vodu, Ljiljo je vješto spašava. On shvaća što odrasli ne shvaćaju: da će oslobođena vodena štihija potopiti oba sela. Kad Kosjenka žrtvuje svoj veo, Ljiljo će ju zavoljeti više od svega. Tužan je zbog gluposti odraslih, snužden je kad shvati da bez njihova iskustva neće moći uspješno voditi borbu za život (Težak i Težak, 1997:133).

Ljiljo pak nije glavni junak priče. Ako bismo ga uspoređivali s junacima tipične bajke, on ima donekle ulogu sličnu ulozi lijepih djevojaka koje glavnom junaku u odsudnoj borbi na ovaj ili onaj način pomažu. No on je ipak i nešto više od toga. On

je predstavnik mladosti, predvodnik naraštaja koji će svijet popraviti, koji će zlo u svijetu nadvladati (ibid.).

Mladi bez iskustva neće izmijeniti svijet, potrebna im je zato pomoć onih među iskusnima koji su sačuvali dječje srce. Ovdje su to šukundjed i šukunbaba, koji već prije potopa prorokuju pobjedu mladih: *Boljim će plodom uroditi dječja igra po planini negoli vaše žito po poljima*. Njihova je dakle uloga pedagoška, jer su prenosiooci povijesnog iskustva prethodnih generacija i kao veza s prošlošću nositelji upozorenja da se izbjegnu zablude povijesti (ibid.):

Ovo pak i radi toga bijaše dobro što ono bijahu sasvim priprosta sela, te u njih ne bijaše ni knjiga ni upisa tko bi spominjao čobančadi o nesreći koja bijaše nastala od zlobe kad ne bi ostali djed i baka živi. (Brlić-Mažuranić, 2004:79)

Djedovi i bake u *Pričama iz davnine* prenositelji su životne mudrosti, istine, temeljnih moralnih vrijednosti kao što su šukunbaba i šukundjed u *Regoču* koji nastoje izmiriti dva zavađena sela i kojima je namijenjeno, kad jedini od odraslih prežive, da budu na pomoći neiskvarenoj djeci, da ih nauče svim korisnim poslovima o kojima im ovisi život, ali i da ih poduče i održe u njihovoj izvornoj moralnosti (Skok, 2004:115).

5.4. Ribar Palunko i njegova žena

Po ambijentu, ova se bajka razlikuje od svih ostalih Priča. To je pomorska ili primorska bajka. Morska obala, krš nad njom, siromašno zagorje o zaleđu, otok Bujan i morsko dno, to su poprišta zbivanja u bajci o Palunku i njegovoj ženi (Težak i Težak, 1997:140). Ova bajka tematizira vječni ljudski nemir i glad za bogatstvom i svetost kućnog praga (Pintarić, 2008:171). Po stradalništvu i samoprijegoru žene koja svojom ljubavlju pobjeđuje u borbi za očuvanje obiteljskog doma Ribar Palunko i njegova žena podsjeća na Šumu Striborovu, iako se i znatno razlikuje od nje, jer ovdje je osjećaj vjernosti žene prema mužu jači od ljubavi majke prema sinu. I baš u toj razlici i leži bit Brlić-Mažuranićkine etike kućnog ognjišta. Iako je to ognjište u ovoj priči potisnuto donekle u pozadinu, predstavljajući samo skromni zakutak

golemih prostora kroz koje prolazi junak priče, ipak je ono žarište iz kojeg isijava kohezijska snaga koja će pomoći ženi – supruzi i majci – da razbijenu obitelj ponovno ujedini i vrati u napušteni dom (Težak i Težak, 1997:140).

Naslovni junak Palunko, sanjar ribar koji tri dana sjedi u čunu i ne lovi ribu (Pontarić, 2008:171), i nije glavni junak priče, nego ima sličnu ulogu kao sin u Šumi Striborovoj. Zavedeni žudnjom, opčinjeni prividnim ispunjenjem svojih želja, oni obojica postaju nepravedni, zli, srljaju iz jedne propasti u drugu. Tek, Palunko se brže otriježni od svoje opijenosti raskošnim životom pa i sam bar nešto pridonosi svom obraćenju. Za razliku od sina koji fabulu „Šume Striborove“ zapliće svojim nepromišljenim činom, dovodeći zlo u kuću, Palunko otpočinje radnju priče plemenitim djelom zbog kojeg ga Zora-djevojka nagrađuje vjernom ženom šaljući mu tako dobro u kuću (Težak i Težak, 1997:140).

Palunko je nezadovoljan svojim životom i dozlogrdio mu je njegov bijedni život:

-Kakav li je ovo bijedni život?- govorio Palunko sam sebi,- što danas uhvatiš, to večeras pojedeš – i nikakve radosti nema za mene na ovome svijetu. (Brlić-Mažuranić, 2004:41)

On je čovjek koji traži sreći na pogrešnom mjestu jer ne vidi da mu je nadohvat ruke. Mudra Zora-djevojka pošalje mu sreću po mjeri čovjeka (vjernu ženu i malog sina Vlatka) (Grković-Janović, u: Brlić-Mažuranić, 2004:195).

Palunko je očekivao nagradu druge vrste: zlato, novac, raskoš. Nije shvatio smisao poklona dobre vile: vjerna žena ti je najveća sreća. I tu Palunka napusti zdrava pamet. Ne prepoznavši svoju sreću, on otjera ženu, raskući dom svoj i raspaljene mašte otiđe tražiti raskošan život u dvorima Morskog kralja (ibid.). Ne shvaća on to ni dok mu se ta siromašna djevojka iz zagorja prebija po planini berući lobodu, ni dok mu navečer ljulja sina i divne priče pripovijeda, pa ni kad mu plačući objašnjava zabludu (Težak i Težak, 1997:140):

Nisam ja, bolan, vila, nego sam sirota žena, koja čarolija ne znam. A što tebi pričam, to mi srce kazuje da te razonodim. (Brlić-Mažuranić, 2004:44)

U dvorima Morskog kralja odazvao se Palunko pameti. Spoznaju da je gubitnik izrekao je pred začuđenim dvoranima:

-Duše mi, bio sam isti kao i kralj Morski. Imao sam dijete, što mi se u bradu penjalo, ženu, što mi čuda kazivala – a lobode, brate, koliko hoćeš, ne trebaš se ni pred kim prebacivati! – govori ojađen Palunko. Čudi se čeljad ovolikom gospodstvu te puštaju Palunka, da tuguje za svojom srećom. (Brlić-Mažuranić, 2004:49)

Kao ribar kome je dozlogrdio njegov bijedni život, Palunko je predstavnik tolikih tisuća koji (i danas) s njime jadikuju: *Kakav li je ovo bijedni život?* – pa nastoje pobjeći iz sivog začaranog kruga, pokušavaju se otrgnuti sa životnog lanca koji je iskovan od karika teškog rada, mršave hrane i nikakvih užitaka (Težak i Težak, 1997:142).

Kad svojim zavjetom ostvaruje cilj, stekavši milost Zore-djevojke, Palunko nije dovoljno mudar da procijeni vrijednost ponuđenog dara, on ne shvaća da ljepota života nije u raskoši i obilju, nego u skladnom i trijeznom životu ljudi koji se vole. Zanesen ljepotom pričanja svoje žene, on makar časovito zaboravlja svoju bijedu, ali ne zadugo. Želja za bogatstvom navodi ga na postupke koji će rastužiti ženu, lišiti ih djeteta, navući još veću nevolju na bijedni dom (ibid.).

Koliko je snažna njegova želja za lagodnim i raskošnim životom može se jasno iščitati iz sljedećih redaka teksta u kojima on pokazuje osjećaj radosti koji ga je ispunio kad su mu se snovi ostvarili:

Pomahnitao Palunko od puste radosti, učinilo mu se, kao da se vinca nakitio, zaigralo mu srce, pljesnuo u dlanove, potrkao po zlatnom pijesku kao hitronoga dijete, prebacio se po dva, po tri puta, kao ludi derančić. (Brlić-Mažuranić, 2004:47)

Radost je Palunka učinila umjetnikom. Prebacivao se kao cirkuski artist, najprije od veselja, a zatim na zahtjev i za plaću Morskog kralja. Umjetnost radošću izazvana pretvara se u plaćenu zabavu (Težak i Težak, 1997:142).

Palunkova žena kroz cijelu priču prolazi bez osobnog imena. Ona je naprosto „žena“ ili pak sirota žena, ili kad su joj se od tuge suze na srcu skamenile, gubi moć govora. Palunkova žena je junakinja vjernosti, odanosti, strpljivosti, hrabrosti i patnje mnogih žena – ona je simbol žene. Ime joj je Žena i drugog joj imena ne treba (Grković-Janović, u: Brlić-Mažuranić, 2004:195).

Žena razborito savjetuje muža, ali mu ostaje poslušna kad on tvrdoglavo ustraje u svojoj bezumnoj nakani. Od žalosti ona će zanijemiti kad joj nestane dijete. Njezinu nesreću autorica ocrtava kratko, ali potresno:

Žena niti plače, niti kuka, nego nijema po kući radi i Palunka dvori, a kuća tiha i pusta kao grob. (Brlić-Mažuranić, 2004:44)

Ostavši bez djeteta i muža, na rubu očajja, ona zapušta vatru na ognjištu, niti radi, niti sprema, niti plače, niti kuka, nego se ubija jadom, a taj je jad toliki da je zaokupljaju samoubilačke misli: Il' da skočim u more, il' da se razbijem o stijenu – očajnički pita duh pokojne majke koji joj se javlja u liku košute (Težak i Težak, 1997:141).

Snagu da se odupre očaju i održi u životu, da se izbori za muža i povrati dijete dobila je od jedne druge žene – pokojne majke.

Majka se pojavljuje u većini priča u zbirci, a dva puta se javlja kao motiv mrtve majke koja svoju djecu čuva i s onog svijeta, a taj motiv je nadahnut davnim vjerovanjima u seobu duša. Na majčinu grobu košuta govori Palunkovoj ženi o vjernosti i putovima spasa. Motiv majčinog groba na koji se dolazi u nevolji da bi se dobilo spasonosnu poruku, savjet ili dar, čvrsto je ukorijenjen u mnogim predajama. Mogli bismo ga pratiti od Homera: kad Odisej stiže u Had, najprije razgovara s mrtvom majkom; tad mu majka savjetuje da se vrati vjernoj Penelopi i ne propušta životne radosti. U njemačkoj verziji Pepeljuge (neovisno o francuskim i kasnije disneyjevskim preradama kojima se u priču uvodi dobra vila) postoji drvce koje je izraslo na majčinom grobu, zalijevano suzama. Na njegovim granama Pepeljuga nalazi majčin dar – haljina za ples s kraljevićem (Grković-Janović, u: Brlić-Mažuranić, 2004:196).

Zora-djevojka, dobri duh koji nagrađuje dobra djela mitološkog je podrijetla, a u slavenskim pričama se javlja kao ljepota-djevojka koja obitava na otoku Bujanu i u rana jutra na svom zlatnom čunu sa srebrnim veslom plovi po moru. Nije teško zamisliti da je Zora-djevojka personifikacija zore, igre svjetlosti i boja na jutarnjem moru (Težak i Težak, 1997:143):

Kad treći dan istom počelo svitati, al se iz mora izdigne srebrn čun, na njem zlatna vesla, a u čunu, kao kraljevna jasna, stoji blijeda Zora-djevojka. (Brlić-Mažuranić, 2004:41).

Zora-djevojka u priči ima ulogu simpatične vile koja ispunjava iz zahvalnosti Palunkove želje i koja sa savjetom pomaže i njegovoj ženi, dok su Morske Djevice, njezine posestrime u vjernoj službi Kralja Morskog čiji dom i podmorske prostore ispunjavaju svojom igrom, no one su i brižne čuvarice svijeta svoga gospodara, pa i okrutnice kada treba braniti plijen koji mu izmiče (Skok, 2007:119). Morske Djevice, pola ribe pola djevojke, inačica su grčkih sirena, a poznate su u hrvatskim (morske diklice) i slovenskim narodnim pričama. I u njihovoj igri autorica nam omogućuje da naslutimo genezu takvih priča o ribama-djevojkama (Težak i Težak, 1997:143):

On do kola mlinskog, a oko kola Morske Djevice pustopašne igre igraju. U val rone, pa moru se gone, kose im se po valu rasteple, srebrne im peraje trepere, a rumena im se usta smiju. I po kolu sjedaju i oko kola more zapjenjuju.

...Kad Palunko ovo izrekao, šiknuše Morske Djevice kao srebrne ribice, okupiše se oko kola, uhvatiše se bijelim rukama za žbice te zavrtješe kolo – zavrtješe ga hitro, vrtoglavo. Učini se vir u moru, učini se vir strahovit, vir dubok, utegnu vir Palunka, zakruži Palunkom kao tananom šibicom i spušta ga do silnih dvora Kralja Morskoga. (Brlić-Mažuranić, 2004:46)

Vrlo reljefno je oblikovan i Kralj Morski koji u svojim raskošnim dvorima provodi lagodan život dokona vladara kojemu je zabava jedino zanimanje (Skok, 2007:119). Morski Kralj poznat je u slovenskim i slovačkim narodnim pričama kao kralj bogatog podmorskog svijeta, a srodan mu je i bogati, svemoćni vodenjak hrvatskih bajki koji stoluje u potocima, rijekama i jezerima. Ivana Brlić-Mažuranić ga portretira u skladu s Palunkovim shvaćanjem sreće (Težak i Težak, 1997:143):

A na kraju, na drugom kraju, svirale gdje svire i sitni praporci gdje biju, onamo u zlatnome pijesku uživa i počiva Kralj Morski. Pružio se u zlačani pijesak, samo volujsku glavu podigao – ukraj njega ploča od koralja, iza njega živica od zlata. (Brlić-Mažuranić, 2004:143)

Okrutnik je jer je prisvojio otetog malog Vlatka, a njegova oca pretvorio u slugu i zabavljača. Također je i osvjetnik koji sve čini pomoću svojih poslušnica da bi spriječio Palunkov bijeg i odvođenje sina (Skok, 2007:119).

Orijaška zmija, gvozdenkljuna ptica i zlatna pčela također su slavenske mitske nemani koje oko otoka Bujan stvaraju vjetrove, dižu valove i puštaju gromove. Ivana Brlić-Mažuranić dala im je ulogu neprevladivih zapreka koje su u gradaciju usprečavaju glavnom junaku na njegovu putu do pobjede. Dok ih u drugim bajkama glavni junak svladava mačem, u Brlićkinjoj priči svladava ih dobrotom, svojom etikom. Ulogu pomagača preuzela su zmijska i ptičja mladunčad (zmijići i galebići) koji samo uzvraćaju učinjeno dobro (Težak i Težak, 1997:144).

Čudesnost je u ovoj priči znatno naglašenija nego u nekim drugim „Pričama iz davnine“. Osim mitoloških bića tu je i mitološka zemlja, otok Bujan, koji su stari Slaveni zamišljali kao predivan raj zemaljski:

Nosi vjetar čun i nanese ga do mora neznanog, do ostrva do Bujana. Pliva bujno ostrvo kao zeleni vrt. U njem bujna trava i tratina, u njem loza vinova, u njem mandula rascvjetana. Nasred ostrva dragi kamen, bijel gorući kamen Alatir. Pol kamena nad ostrvom žari, pola pod ostrvom u more svijetli. (Brlić-Mažuranić, 2004:45)

Osim nestašnog i nejakog djeteta Vlatka, Palunka i njegove žene svi su ostali likovi u priči bića nestvarnoga svijeta. Mitološko je bilo potrebno u bajci kako bi realni likovi uspjeli svladati zapreke i konačno uspjeti doći do glavnog cilja te da Dobro pobjedi Zlo.

5.5. Bratac Jaglenac i sestrice Rutvica

Kako zlo može biti golemo i maštovito u zloći, poput strašnog Zmaja Ognjenoga i vila Zatočnica koje su se „zavjerile da će se , kao posljednje od vilinskog plemena, osvetiti ljudskom rodu“, a ipak u sukobu s nejakim dobrodušnim djetetom bespomoćno jer ga čuva križić oko vrata i riječ materina, govori bajka *Bratac Jaglenac i sestrice Rutvica* (Pintarić, 2008:177).

Kao motivacija za pisanje ove bajke te isto tako crpljenje mitoloških motiva poslužile su joj vlastite bilješke izvađene iz Afanasjevog djela *Vozzrenija drevnih Slavjan* i iz Tkanyjeva djela *Mythologie der alten Teutschen und Slaven*. Velik dio

motiva iz tih priča pojavljuju se upravo u ovoj njezinoj bajci (Engler, Kos-Lajtman, 2011:305,306).

Najduža priča u zbirci pripovijeda o dvoje siročadi koje je ljudska nebriga prepustila strahovitoj Kitež planini. Kotaez (Kitež) je pojam koji je autorica ispisala iz Tkanyjeva leksikona, ali jedinog u svojim zabilješkama objašnjava na njemačkom: „ein Berg in Mähren. Sagen an dieser Stätte uber Heidenthume. Zwei in Felsen gehauene Höhlen, kreisförmig in die Höhe sich windet. Des auf dem Berge das Kreuz (dalje nečitko, op.a.) Tkany, Slaw.

Mythologie“. Činjenica da natuknicu o Kitežu zapisuje na njemačkom, ne govori samo o izvrsnoj ovladanosti njemačkim jezikom već se čini da je autorica upravo taj toponim izravno iskoristila u svom književnom diskursu, točnije, u priči Bratac Jaglenac i sestrice Rutvica. Zanimljivo je također da se u *Tumaču imena* što ga pridodaje na kraju *Priča iz davnine*, navodeći pojam Kitež, autorica poziva na ruskog pisca Merežkovskog, izdvajajući dva lokaliteta – pustu šumu i jezero Svetlojar (Engler, Kos-Lajtman, 2011:306).

Ovo je priča o snazi nevinosti i bezazlenosti. Sve snage mraka i zla mogu se udružiti u borbi protiv nevinosti, ali neće pobijediti. To je osnovni smisao bajke.

Jaglenac je u tom smislu glavni junak, koji srće iz jedne opasnosti u drugu, neiskusian, naivan i nevin, dobroćudan i miran; ne znajući za pakost, zlobu i mržnju, on polazi za svakim tko ga zovne, čini sve što mu kažu i nema osjećaja za korisno i štetno (Težak i Težak, 1997:156). Nigdje se u priči ne spominje koliko dječak ima godina, ali jasno iz konteksta se može zaključiti da se radi o djetetu koje je netom naučilo govoriti. Rano je ostao bez majke, a danas je poznato iz psihološke literature da je uloga majke u djetetovoj dobi od prve pa do treće godine života iznimno važna jer u tom razdoblju se utemeljuju budući odnosi prema svijetu: povjerenje ili nepovjerenje, generatori budućeg pozitivnog ili negativnog pristupa u komunikaciji s drugima (usp. Grković-Janović, u: Brlić-Mažuranić, 2004:205). Njegova majka je uspjela u njegovu dušu usaditi povjerenje u svijet pa onako sitan i bezazlen, neiskusivši još nikakvu bol, nije prepoznao Zlo na putu kroz Kitež.

Po dubini majčinskog poriva pastirica Milojka, majka Jaglenca i Rutvice, slična je majci iz bajke *Šuma Striborova*. Ona u poštenju i ljubavi odgaja svoju djecu i usađuje im u svijest uzajamnu brigu kao i poštivanje i čuvanje tuđeg dobra. Doduše,

Milojka u priči nestaje svojom smrću brzo sa scene, no njezinim je duhom i likom prožeta sudbina njezine djece čiju je etiku i život oplemenila ta čestita i siromašna žena (Skok, 2007:112).

Starija pak sestra Rutvica poznaje nevolju, zlo, pogibelj, ne samo kad su joj pred očima, nego ih može predvidjeti u dalekoj budućnosti. Toliko je već odrasla da zna kako će nakon tople jeseni doći hladna zima, pa se boji gladi i studeni strepeći za malenog brata. U nevolji je rano sazrela i muče je brige odraslih. Preuzela je ulogu majke te brata hrani, umiva i brine se za njegovu budućnost. Rutvica je uvjerljiv i dirljiv lik brižne sestre.

Rutvica je gotovo utjelovljena bezazlenost i nevinost. Kad ju je ugrabio orao, nije osjetila nikakva straha, nego samo žaljenje što i bratac nije s njom. Snažno je naglašena njezina vjernost zadanoj riječi. Sedam dana vila je nagovara da joj preda kneginjin pojas i križić, a ona uporno, unatoč zavodljivim obećanjima, odgovara: *Ne dam, vilo, pojas je od majke*. Tolika nevinost i dobrota jača je od najjačih vojski, zaključuje junačina Relja:

Mili Bože, predala je kneginja vojski oboružanoj i tvrdim gradovima, da joj brane kneževinu. I propade kneževina. A evo djeca su ostala sama na svijetu, dopala se među vile i zmajeve, i ne mogu im ni vile ni zmajevi oteti, što im je majka dala. (Brlić-Mažuranić, 2004:121)

Toj dječjoj nevinosti Brlička, s jedne strane, suprotstavlja mitološka bića kao zatočnike zla, a s druge strane, kneževića Relju, junaka koji smatra da se zlu valja oprijeti snagom mišica i oružja. Ponosan i osjetljiv, Relja okrutno kažnjava napadaj na svoju slobodu (ubija plemića koj ga tjera da mu digne ostruge iz prašine, a saznajući za svoje podrijetlo odmah polazi osvajati djedovinu (Težak i Težak, 1997:157). Relja je lik koji mijenja svoju prirodu, pa njegova ćud postaje sve mirnija i plemenitija. U traženju izgubljenog kraljevstva pokazuje odvažnost, hrabrost i upornost, a i samilost kada se upućuje u Kitež-planinu da bi spasio djecu (Skok, 2007:116).

Kako priča polako ide prema kraju Relja doživljava pravo preobraćenje. On će ubuduće biti pristaša nenasilja, odustat će da kupi vojsku za osvajanje djedovskog grada, pustit će vremenu da razori utvrde zla.

Od mitoloških likova koji se pojavljuju u ovoj priči su vile Zatočnice i zmaj Ognjeni. Vile Zatočnice veoma su srodne sa zatočnim zmijama iz naše narodne priče, koje se u jesen zavjeravaju da neće leći na zimski počinak prije nego koga usmrte. Način njihova javljanja navodi na pomisao da su one i personifikacija huke planinskih vjetrova. Zato se one glasaju kao vjetar i obavljaju posao bure i vjetra (Težak i Težak, 1997:158):

-Huj! Huj! – zahuje sve Zatočnice, od radosti mašu krilima i ponesoše se odmah u zrak nad planinu da savijaju oblake i da prave oluju. (Brlić-Mažuranić. 2004:101)

Predviđaju događaje pa bi ih ljudi trebali pažljivo slušati. Zaljubljuju se u pastire i druge seoske mladiće, a onaj kojeg odnesu k sebi može kasnije među svojim poživjeti i sretnih stotinu godina. Iako mogu činiti dobro ljudima, u narodu se češće smatralo da su razlog ljudske nevolje (Brlić-Mažuranić, 2004:226).

Zmaj Ognjeni imenom je vezan za našu epsku pjesmu, ali pojavom se ne razlikuje od svih zmajeva bajki. U zmajevima nema ljudskosti. Zmaj je izgledom često vrlo „mješovito“ biće: i zmija, i ptica, i gušter, i riba posuđivali su mu dio svoga tijela (Brlić-Mažuranić. 2004:227).

Orao Klikun, medvjedica Medunka i Bukač, ptica močvarica, prave su životinje, bez mitološkog obilježja, jedna grabežljiva, druga snažna, treća bučna, one su samo svojim izgledom i djelovanjem zastrašljive. Budući da su nerazumne, one mogu biti korisne silama zla (Težak i Težak, 1997:159).

5.6. Lutonjica Toporko i devet župančića

U ovoj su priči oblaci i magla vozila naslovnih junaka, u njoj se javorići i grabić pretvaraju u ljudsku djecu, a glavni junak premeće se u grabov trupac i u sjekirište da bi, kao varijanta motiva o izgubljenoj cipelici i Pepeljuzinoj nozi, poslužio kao dokaz u raskrinkavanju glavnog zatočnika zla. Tako priroda u ovoj bajci ima još istaknutiju ulogu nego u svim ostalima, čak više nego u priči o Potjehu, koja joj je po tom vidu najbliža (Težak i Težak, 1997:150).

Bajka *Lutonjica Toporko i devet župančića* oživjela je prkonjicu i maljuška Lutonjicu Toporka koji je niknuo na rudinici, istesan od grabova panjića, odrastao u prirodi, živopisan i mudar lik – poveznica između prirodnoga života u gori i udobnog života u svili u dvoru ograđena ogradom. Nalik na Mačka u čizmama i Paliča Toporko kreira i vodi radnju vješto izbjegavajući zle zaplete nastojeći da svatko dobije što je zaslužio (Pintarić, 2008:178,179).

Priroda u priči ima višestruku ulogu: ona je osnovni problem priče, ona je široka pozornica uzbudljivih i čudesnih zbivanja, ona je, može se reći, jedan od glavnih junaka, jer što je djed Neumijka doli prirodna sila koja *na izvoru vodu crpe, te širom po livadama rosu polaže, bradom vjetar razmahuje, noktima oblake para, gdje treba kiša obara, maglu rastjeruje da sunce ogrije i zemlju prigleda da l' pšenica klije* (Težak i Težak, 1997:150).

Na početku priče upoznaje se čitatelj s likom djeda Neumijke. Djed Neumijka je lik iz svijeta divova, šumski je gorostas, kvrgav poput starog stabala, više od svega voli šumu i tratinu, stanuje na oblaku, na nogama mu opanci skorohodni te u tri koraka prijeđe goru. Ne mari za svoj izgled, haljina mu je traljava, kosa i nokti neuredni (Pintarić, 2008:180) što se jasno može i iščitati iz sljedećih redaka priče u kojima Brlićka daje slikovit opis djeda Neumijke:

Djed Neumijka niti se mije, niti se brije, niti se brije, niti nokte podrezuje, nego zori o osvitu i noći o sutonu nebom prolazi. Na nogama mu opanci skorohodi, a na glavi ćepica-vedrica. Opancima od oblaka do oblaka koraca – u dva koraka nebo prođe; ćepicom-vedricom na izvoru vodu crpe, te širom po livadama rosu polaže. Bradom pako vjetar razmahuje, a noktima oblake para, pa gdje treba kišu obara. I maglu rastjeruje, da sunce ugrije i zemlju prigleda, da l' pšenica klije (Brlić-Mažuranić, 2004:129)

Halja mu traljava, brada nepočesljana. Pogledaš li mu bradu ili haljinu, misliš: ubogar je zadnji: ali zagledaj mu u oči, odmah vidiš, ako ne zna, što ti znadeš, ali znade, što ti nikad znati ne ćeš (Brlić-Mažuranić, 2004:131)

Prnjavi i neumiveni djed Neumijka, što po ruskoj pučkoj predaji luta svijetom i nebom, i nos otirući na zemljo srebro prosipa, u Brlićkinoj bajci dobiva nove protege, on je simbol života u slobodnoj prirodi, simbol bijega od civilizacije (Težak i Težak, 1997:150)

Umilit ćeš se djedu Neumijki ako vlat na travčici ispraviš – a ako stablu pomogneš, on tebe za brata prima. Jer njemu prečega na svijetu nema negoli je šuma i tratina. Njih on od iskona sa oblaka gleda, kako su zemlju prekrile, a što se gdje koji dvor zabijeli, u to se djed ne razumije pa misli: ovo ništa biti ne može! (Brlić-Mažuranić, 2004:131)

U ruskim narodnim pričama postoji lik koji se zove Neumojko. On je obično starčić ili isluženi vojnik koji se obvezao vragu da se petnaest godina neće brijati ni šišati, brisati nos, niti mijenjati i prati odjeću. Postoji i mitološki Neumojka, bog svijetlog neba, prekrasan junak koji se sedam zimskih mjeseci ne češlja, ne šiša, ne umiva i ne briše nos (Zalar, u: Brlić-Mažuranić, 2004:219).

Djed Neumijka, koji zna čaroliju nastanka ljudi iz drveta, zapravo generira osobitu ljubav i predanost prema prirodi, a ako idemo dublje u prošlost može se reći da je preko njega Ivana upoznala svoje čitatelje s kultom drveća koji su njegovali drevni Slaveni. Vjerovanje u čudesnu moć drveta kod starih Slavena odnosilo se prvenstveno na lipu, hrast i javor (Zima, u: Brlić-Mažuranić, 2004:219).

Sljedećeg lika kojeg upoznajemo u priči jest Lutonjica Toporko. Lutonjica Toporko, sitan, tanak i garav, rekao bi tko: ovo ti je crni čavlič, tripudt prekovan, kome se selo čudilo otkuda ovome stvorčiću tolika mudrost ko u starca zaradio je svoja imena svojim podrijetlom i svojim karakterom. Nastao čudesnim načinom, po receptu pučkog praznovjerja, zibanjem grabova trupca, potom izrađen u držak sjekire, sjekirište ili po starijem – toporište, dječak dobi ime Toporko, a zbog sklonosti da luta šumom i dubravom... za kunom i lasicom, baka mu odmila nadijeva ime Lutonjica. Pokretan, poduzetan, mudar, dosjetljiv, dobar, zauzet za sudbinu svoje subraće župančića, gotovo u svemu osim po svom mitološkom korijenu podsjeća na šegrtu Hlapića (Težak i Težak, 1997:152). Velika je i dirljiva ljubav Toporka prema baki i bake prema Toporku. Baka je siromašna, ali zato ima plemenito srce puno ljubavi. I u ovoj priči se odražava realni život gdje su siromašni, plemeniti srcem, a ne rodnom korisniji vladaru od bilo kakvih drugih moćnika kao što je u bajci dvorski kojemu je najvažniji cilj domoći se vlasti, a pritom ne preza ni pred kakvim zločinom. Ista takva mu je i žena koja muža podbada svojim jetkim primjedbama:

Nikuda od sluge, moj golube! Mlad dvorio si jednoga gospodara, star dvorit ćeš ih devetero. (Brlić-Mažuranić, 2004:138)

Veoma je dirljivo prikazana u priči ljubav i povezanost Toporka i bake. Kolika je njihova povezanost, vidi se po tome što odsudni čin, koji će Toporku pomoći da siđe s oblaka, ne izvršava djed, vjerojatno spretniji za penjanje na drvo, nego baka. Ta scena, živa i pomalo šaljiva, završava prizorom u kojem se snažni zrcali majčinska ljubav starice (Težak i Težak, 1997:152):

Oblak pravcem k baki – a kad on već uz klen strugnuo, a baka ti pruži onu šubaricu koliko joj ruka seže. Uhvati se hitar Toporko za šubaricu, trgnulo se deset oblačića unatraške, kao da je jedan; unatraške pa onda s vjetrom da će unaprijed. Ali čvrsto drži baka, još čvršće Toporko, a najčvršće šubara među njima. Čas ili dva baka se s vjetrom konobala, al u bake srce ne popušta. Trgnu ona sebi što joj snaga daje. Kano da je čudo oblak savladao, osjetio oblak odjedared težinu od djece, poletio dolje prema travi i povukao sa sobom i šubaru i baku. Što bi dlanom o dlan udario: cec! Sjedi baka na zelenoj travi, a oko nje desetero djece. Tako zreli kesten sa debla pada i rasipa krugom svoje ježurice. (Brlić-Mažuranić, 2004:153)

Baka i Toporko predstavnici su onih ljudskih snaga koje svijet pokreću naprijed, prema dobru i svakom napretku. Na takav zaključak neosporno navode dvije završne rečenice priče:

A Toporko i baka vrvjeli širom kraljevstva. Svuda peče i svuda šubarica, i bez svega bi lakše moglo biti ono kraljevstvo negoli bez njih dvoje. (Brlić-Mažuranić, 2004:160)

Težak i Težak (1997:152) postavljaju pitanje Nije li peča i šubarica ovdje metonimija, tj. slikovita zamjena za pojam seljaka ili još uopćenije – za pojam radnog čovjeka?

5.7. Sunce djever i Neva Nevičica

Ovo je priča starinskih gajeva, stoljetnih šuma i nepreglednih ravnica, s neizbježnim sukobom dobra i zla, ali i s tipičnim Brlićkinim etičkim razrješenjem: ne pobuđuje se zlo silom, već dobrotom i nevinošću. Pobjeda dobra osigurana je već početnim činom Neve Nevičice koji je ujedno i zaplet prave male drame. Zbog dobročinstva učinjenoga Sunčevoj dadilji Neva postaje nevjestica mladoga Sunca i ono će joj vratiti dug sprživši vojsku ohole carevne (Težak i Težak, 1997:153). Drama se odvija između dva solsticija – zimskog i ljetnog. Neve je pomogla Suncu kad mu je bilo

najpotrebnije (kad je bilo nejakom i najslabije), a ono joj je uzvratilo pomoć kad je postalo najsnažnije, u krijesnim danima. Iz ovog možemo jasno zaključiti da nam je spisateljica htjela poručiti da se u životu dobro dobrim vraća.

Na početku priče upoznajemo dva lika, mlinara i mlinaricu, gdje nam Brlička odmah daje glavnu karakteristiku njihove osobnosti. To su bili ljudi tvrda i krivična srca koji imućnim ljudima ne naplaćuju meljenje brašna, a od sirotinje i dvostruku plaću traže:

Tako bili mlinar i mlinarica, a oboje bili tvrda i krivična srca. Kad bi careve sluge donijele žito, da se samelje, mlinar samelje žito, ništa ne uzme za platu i još pošalje caru milošte, samo da se umili silnom caru i njegovoj kćeri, oholjoj carevni. Kad pak dođe sirotinja, da samelje žito, mlinar uzima od dvije mjerice jednu sebi za platu i drugačije ne će da melje. (Brlić-Mažuranić, 2004:161)

Ljudi dodvorljivih prema jačima i imućnijima, a nemilostivih prema slabijima, sirotinji, nikad nije nedostajalo, to je opća pojava u ljudskom društvu pa je spisateljica oštro kritizirala. Koristoljublje ne podnosi dobrotu i tuđu sreću. Sebični roditelji mrze čak i vlastitu kćer. Obavijest o karakteru Nevićinih roditelja autorica odmah ilustrira konkretnim primjerom: oni odbijaju da besplatno samelju žito siromašnoj starici (Težak i Težak, 1997:153).

Nemilosrđu oca i majke odmah se suprostavlja dobro srce kćerke koja je uvijek bila prekrasna i nasmijana kao vedar dan:

Bila pak u mlinara kćerka, krasna djevojčica, a zvali je Neva Nevićica. Čim se bijaše ona rodila, okupale ju vile u omaji, te se od nje svako zlo odmahivalo kao voda od mlina. I još joj narekoše vile da će joj u svatovima biti Sunce djeverom; ele, ona Sunčeva nevjestica. Zato je i nazvali: Neva Nevićica, a bila ona prekrasna i uvijek nasmijana kao vedar dan. (Brlić-Mažuranić, 2004:163)

U svim zbivanjima u priči Neva ostaje skromna i dobra. Toliko je skromna da se ne smatra dostojnom da bude carevnina dvoranka, da i ne pomišlja da bi mogla biti žena Oleha bana. Toliko je dobra i nesebična da ne misli na opasnost koja joj prijete od pakosne Mokoši zbog neposlušnosti, nego samozatajno daje ključeve Olehu. Bila je ne samo tako dobra nego i toliko lijepa da ju je Oleh ban rado pretpostavio carskoj krasotici i odabrao je za ženu (Težak i Težak, 1997:154).

Oleh ban je po svojim odličjima junak narodne pjesme: stasit, junačan, lijep, siromašan ban, koji ni konjušara nema, već mu konja pridržava bosonogo siročić (ibid.). Oleh ban je stasit junak koji se izdvaja i svojom ljepotom, a i svojom odorom, no on je gospodar siromašne i skromne kneževine. Oplemenjen je svojim osjećajima prema lijepoj i skromnoj Nevi, a ima hrabrosti da oholjoj carevni uskrati svoju ruku i da se hrabro odupre njezinoj brojnijoj i opremljenijoj vojsci. Kao pravi junak dopada se rana u boju, no ne preza pred nadmoćnijom silom. Dakako, ne pobjeđuje sam već uz pomoć djevera Sunca koje nagrađuje dva moralno čestita i hrabra bića – Oleha i Nevu (Skok, 2007:116).

Životinje se u mnogim pričama družu s ljudima, pomažući im, ali to su obično one plemenite, negrabežljive životinje. U Brlićkinjoj priči nastupaju na strani Oleha i Nevičice grabežljivci poput vukova i orla. Na taj način spisateljica je postigla harmoničan sklad sveukupne prirode, pa i one divlje s čovjekom drevnine.

Ovdje su mitološka bića Mokoš i Sunce. Mokoš potječe iz slavenskih priča o Perunu, ona je vladarica močvara, sunčeva dojilja, koja Sunce u jesen bajli i odgaja. Ta Sunčeva pomajka, koja se može pretvoriti i u vranu i u prepelicu, na strani je dobra, ali nije dobra. Vrlo je pakosna i odbija pružiti pomoć Nevičici samo zato što nije poslušala njezin savjet (Težak i Težak, 1997:155). Mokoš je prijetvorno stvorenje iz močvare koja doduše naplaćuje, odnosno uzvraća za učinjeno dobro, ali se i osvećuje kad se njezin zahtjev u cjelosti ne poštuje bez obzira na plemenitost motiva zbog kojeg je to učinjeno. Pravi joj se lik otkriva u trenutku kad je njezina pomoć Nevi i Olehu najpotrebnija jer tada ona, pretvorena u vranu na dimnjaku, hladnokrvno i osvetoljubivo promatra pomor njihove vojske. Osveta i mržnja u njoj su jači od osobne povrijeđenosti, pa je metafora sličnih pakosnika u životu koji svoju moć uskraćuju potrebnima iako su ih oni jednom i zadužili (Skok, 2007:120,121).

Sunce je mitsko biće, antropomorfizirano: ono je u jesen malo dijete koje treba dadilju, a od kolednih dana raste sve brže da bi se u krijesnim danima razvilo u božanstvo kome se pokoravaju i nebo i zemlja, a *kako ga ne bi poslušala crna vrana*. Iako se ova tvrdnja odnosi na Mokoš, koja se u vranu pretvorila, ipak je u podtekstu i šira misao: Dobroti i svjetlu pokoravaju se i najjače zemaljske i nadzemaljske sile pa im ni pioniri zla ne mogu odoljeti (Težak i Težak, 1997:155).

Kraj ove bajke je duhovit, aforističan i značajan za Brlićkinu etiku:

Brzo preboljeli rane junaci, jer im dobra sreća poslužila, još brže preboljela sirotinja, jer je sirotinja bijeda naučila. A Oleh ban ni bolovati ne može kraj onakve Neve Nevičice. (Brlić-Mažuranić, 2004:172)

Hrabrome i sreća pomaže, sirotinja je otporna pa i tjelesne rane brzo odboluje, a pored ljepote i dobrote brzo se ozdravlja.

5.8. Jagor

Posljednja u nizu *Priča iz davnine* jest bajka *Jagor*. U središtu se radnje nalazi nejakom dijete koje je iza majke ostalo siročće. Otac oženio zlu maćehu koja je mrzila dijete, a otac, kako je to najčešće u bajkama, nije za sina brinuo (Pintarić, 2008:182). Maćeha, tipičan lik zbog kojeg bajku ponekad stavljaju na pedagoški stup sramote, nositelj je zla i u ovoj Brlić-Mažuranićkinjoj priči. Maćehina uloga ovdje odgovara ulogama mlinarice u *Nevi Nevičici*, dvorskoga u *Lutonjici Toporku*, snahi u *Šumi Striborovoj*, starijoj braći u *Potjehu* (Težak i Težak, 1997:146). U priči postoje dvije strane, strana na kojoj vlada Zlo i strana Dobrote i Pravde. Maćeha i Poludnica vladaju stranom Zla, a Jagor, otac, duh djedov, Bagan, kozica i kravica borci su Dobrote i Pravde.

Maćeha predstavlja sebičnost i samoživost. Kao takva proizlazi ne samo iz svojih postupaka nego i iz riječi kojima izražava radost što je ostala sama, be Jagora, bez muža i bez Jagoru vjernih životinja (Težak i Težak, 1997:146):

Nikad bolje za mene. Brige nikakove, a u kući smoka i pšenica za dvije godine, platna i vune i za tri. Živjet ću samoživa po svojoj volji: ja gospodar svemu i sve mora kako ja hoću: i polje i pojata i žito i vuna. (Brlić-Mažuranić, 2004: 173)

Lukava je, umiljava se Poludnici kad očekuje njezinu pomoć, licemjerno s lažnim prizvukom majčinske skrbi, slatko doziva Jagora u propast: *Hajde, sinko, ne boj se, prostila ti majka* – da bi mu odmah zatim, kad joj se planovi izjalove, drsko, jarnosno i podrugljivo dobacila komadić kruha, jedno pšenično zrnice, jednu slamčicu i jednu

dlačicu vune: *Eto, to ti je otac namro* (Težak i Težak, 1997:146). Kao uzročnici obiteljskog rasapa, njoj je suprotstavljen pastorak Jagor, kome je namijenjena uloga obnovitelja ognjišta.

Jagor je slabija strana u toj borbi, on ne sudjeluje u njoj snagom, nego dobrotom srca, a pravu bitku bježe Bagan, koji nije samo savjetnik nego i aktivni sudionik u borbi s maćehom i Poludnicom. Maćeha zapliće, a Bagan raspliće niti igre (Težak i Težak, 1997:147).

Bagan je jedan od domaćih, prema narodnoj predaji – čuvar rogate stoke, a ovdje kao i Domaći u *Šumi Striborovoj*, zadužen je i za čuvanje kućnog plamena. Kao dobri duh doma Bagan povezuje prošlost i sadašnjost, živo i neživo toga doma. Zato će Bagana slušati kozica i kravica, sve stvari sva nijema bića što pripadaju tom domu, a zato će se u kritičnom času javiti i djedov duh da otkloni opasnost od doma svojih potomaka (ibid.). Svu svoju domišljatost, vještinu i spremnost da pobijedi dobro i pravda, a zlo bude kažnjeno iskazuje na Jagorovu povratku kući kad organizira čudnu družbu pomoćnika pomoću kojih nadmudruju zlu maćehu (Skok, 2007:117).

Jagorov otac u početku služi zlu, a vraća se dobru zaslugom Baganovom i svojom. Nije on zla srca, on je samo slabić koji svojom podčinjenošću ženi dovodi dom na rub propasti. Psihološki je izvrsno dan njegov preobražaj. Njegova tuga počinje od komada kruha koji je ušteđen jagorovim odlaskom, raste kod bavljenja stokom i nabuja pri pogledu na imanje u noć (Težak i Težak, 1997:148):

Vani mjesečina, na mjesečini koliba i pojata k'o dvije šačice, a polje i dvorište k'o dva dlana – sve pleterom opleteno. Polje u tri sloga, sva tri izorana.

-Do godine ne trebam trećega ni orati – pomisli čovjek, jer se i opet dosjetio kako mu sad manje hljeba treba. Al odmah osjeti da bez trećega sloga nikad ne izora ni ona dva prva. Plug drven, bušica slaba, a zemlja opora. Ako nemaš radost u srcu, poginut ćeš od muke nad tom zemljom, ali je uradit ne ćeš (Brlić-Mažuranić, 2004:179)

Idući da spasi sina nastrada ne samo zato što životom mora okajati svoj grijeh nego i zato što ga je žalost suviše obuzela pa je zaboravio čaroliju koja ga može spasiti od žege.

Jagorovo prijateljstvo s kozom i kravom zapravo je poetska transpozicija ljubavi djece prema životinjama koje su im povjerene. Razgovori koje Jagor vodi s kravom i kozom u staji, građenje jaslica za Bagana, ispijanje mlijeka pomuženog vlastitom rukom, sve to ima čvrstu osnovicu u igrama i postupcima malih pastira sa stokom. Pa i ono putovanje kravice i kozice u visoki krš da spase Jagora kao da je poniknulo u glavici kakva pastirčeta (Težak i Težak, 1997:148).

Baba Poludnica kao mitološko biće oličenje je pakosti i zla, predočeno u užarenom podzemlju i okarakterizirano savezništvom sa zlom maćehom. Ona je vještica u ljudskoj spodobi koja snuje drugima nesreću, a umije se koristiti lukavstvom kao svojim oružjem, ali i snovati i glavi nedužnima. Rugoba po fizičkom izgledu, zlokobnica i zlotvornica degradacija je ljudskog bića pretvorenog u najopakije stvorenje. Nečasnoj životnoj ulozi namijenjena je stoga i nečasna smrt u pokušaju da liši života nedužnog i nesretnog Jagora (Skok, 2007:120).

Poludnica vodi svoje podrijetlo iz srpske i lužičkosrpske priče o babi raščupanih kosa koja koprivama tuče djecu kad preskakuju tuđe plotove. U priči o Jagoru ona je i personifikacija podnevne žege, kako se može zaključiti po ovom izvrsnom opisu vremena i prostora u kojem Jagor prvi put susreće Poludnicu (Težak i Težak, 1997:148):

Vrućak udara s nebesa, travka se pod travku podvlači, a sve živo uteklo ili u grm il u trn da se zakloni od sunca. Sam Jagor ide stazom preko livada – nigdje ni truna hlada, a zrak igra pred očima kano zlatna vodica.
Kad Jagor bješe izašao na ljesu, čučala onkraj plotu baba Poludnica nad svojom jazbinom. Ime joj je baba Poludnica jer samo u po dana izlazi iz jazbine, blaži se kano guja na ljetnoj pripeci i vreba koga da ošine koprivom.
(Brlić-Mažuranić, 2004:175)

Uz Poludnicu i Bagana u bajci ima i drugih elemenata nadstvarnosti: nijemi jezik životinja, kretanje i razgovor pokućstva, čarobna voda protiv vrućine, egzotični čudesni prostori i dr.

Zahvalni smo što se Ivana Brlić-Mažuranić svega toga sjetila u posljednjoj priči svoje čudesne zbirke i to podijelila sa svojim čitateljima.

6. ZAKLJUČAK

Ivana Brlić-Mažuranić je jedna od najpoznatijih hrvatskih spisateljica za djecu koja je napisala velik broj književnih djela, a jedno od najznačajnijih i najpoznatijih je zbirka *Priče iz davnine*. Analizirajući likove u njezinim bajkama može se zaključiti da na njezino stvaranje priča velik utjecaj ima slavenska mitologija iz koje su uzeti imena božanstava i drugih natprirodnih sila. Analizom je utvrđeno da su likovi u *Pričama iz davnine* raznoliki te da likovi nisu strogo definirani crno-bijelom tehnikom jer u bajkama dolazi do preobrazbe negativnih likova u pozitivne koja je izvršena u obliku bajkovitog pročišćenja (dolazi do katarze likova). Ivanine priče su nastale kao plod njezine mašte zasnovan na motivima narodne (pučke) predaje. Likovi u djelu su nositelji određenih osobina i izvršitelji zadaće koju im je namijenila autorica. Razlikujemo likove iz svijeta mašte i realne likove. Tematika u njezinim pričama je još uvijek i danas aktualna te se može poistovijetiti sa situacijama i događanjima u današnjem (suvremenom) svijetu (npr. i danas možemo naći zle snahe koje loše postupaju sa svojim svekrvama i mrze ih, ljudi koji ne znaju cijeniti što imaju kraj sebe te zbog pohlepe za ostvarenjem većih ciljeva gube ono vrijedno (obitelj, prijatelje, ljubav bližnjih itd.). Stavljaju u prvi plan materijalno, a ne moralno ili duhovno. Pozitivni likovi su nositelji autoričinih etičkih ideja nadmoći dobra nad zlim i time dokazuju da prava i iskrena ljubav te požrtvovnost na kraju uvijek pobjeđuju zlo koliko god ono bilo jako i nadmoćno. Autorica snagu dobrote, ljubavi i požrtvovnosti promiče u svim svojim bajkama te svoje likove dovodi u iskušenje u određenim situacijama. I upravo u tim situacijama iskušenja likovi dokazuju koliko su oni zaista jaki i hrabri u donošenju odluka te da su spremni svoje živote žrtvovati radi sreće svojih bližnjih (npr. majka u *Šumi Striborovoj* žrtvovala bi svoj život za sreću vlastitog djeteta kao što bi i danas svaka majka dala svoj život u zamjenu za djetetov život jer majčinska ljubav prema vlastitom djetetu je bezgranično i bezuvjetno velika). Upravo se tu može vidjeti snaga likova u njezinim pričama koja je i danas aktualna. Sa sigurnošću može se reći da su *Priče iz davnine* najljepši poklon koji je Ivana podarila hrvatskoj književnosti i zasigurno ne postoji niti jedno dijete koje u svojim rukama nije držalo to blago i čitajući uronilo u svijet mašte, drevnosti, mitologije i ljepote kako opisa krajolika tako i likova. Njezine bajke će još godinama daleko biti aktualne kako među mlađima tako i starijima čitateljima.

7. LITERATURA

- Anić, V. (2009). *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi liber.
- Bettelheim, B. (1989). *Značenje bajki*. Beograd: Zenit
- Brlić-Mažuranić, I. (2004). *Priče iz davnine*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga
- Crnković, M., Težak, D. (2002). *Hrvatska dječja književnost od početka do 1955*. Zagreb: Znanje
- Hranjec, S. (2006). *Pregled hrvatske dječje književnosti*. Zagreb: Školska knjiga
- Pintarić, A. (2008). *Umjetničke bajke-teorija, pregled i interpretacije*. Osijek: Sveučilište Josipa Juraj Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, Matica hrvatska Osijek
- Puškin, A.S. (1998). *Bajke*. Zagreb: Znanje
- Skok, J. (1970). *Umjetnički svijet I.B.M. Zbornik radova o I.B.M.* Zagreb: Mladost
- Skok, J. (2007). *Književno djelo Ivane Brlić Mažuranić. Književnopovijesna interpretacijska studija*. Varaždinske Toplice: Nakladnička kuća „Tonimir“
- Šicel, M. (1970). *Književno djelo I.B.M. Zbornik radova o I.B.M.* Zagreb: Mladost
- Šimić, A.B. (1960). *Priče iz davnine, Proza I*. Zagreb: Znanje
- Težak, D. (1991). *Hrvatska poratna dječja priča*. Zagreb: Školska knjiga
- Težak, D., Težak, S. (1997). *Interpretacija bajke*. Zagreb: DiVič
- Zima, D. (2001). *Ivana Brlić-Mažuranić*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu

Internetske poveznice

Engler, T., Kos-Lajtman, A. (2011). *Bajkopisna diseminacija mitoloških motiva u Pričama iz davnine I. Brlić-Mažuranić na primjeru intertekstualnih poveznica s leksikonom A. Tkanyja. // Studia mythologica Slavica. XIV (2011)* <https://bib.irb.hr/datoteka/554002.EKL_Bajkopisna_diseminacija_PID.pdf> (pristup 28.5.2018.)

Bošković-Stulli, M. (2012). *Maja Bošković-Stulli o bajci*, Libri & Liberi, 2012, 1 (2) <<https://hrcak.srce.hr/file/148279>> (pristup 4.5.2018.)

Izjava o samostalnoj izradi rada

IZJAVA

kojom ja, Ivana Pavičić, rođena 4.5.1994. u Geilenkirchenu, Savezna Republika Njemačka, izjavljujem da sam ovaj diplomski rad napisala samostalno, pod vodstvom mentorice doc.dr.sc Marine Gabelice.

Ime i prezime: Ivana Pavičić

potpis